

הגדה של פסח

והכנה לליל הסדר

קטעים מתוך הגדת "שירת מרים"

הרב יוסף צבי רימון

פסח ה'תש"פ

הפקה: דניאל פליישמן, עמותת סולמות
עיצוב: סטודיו עדי צור

© כל הזכויות שמורות לסולמות (ע"ר)

ת"ד 032 אלון שבות 0033409

טל': 7454745 - 20

office@sulamot.org

www.sulamot.org

"מִן הַמֵּצָר קָרָאתִי יְהוָה עָנְנִי בְּמִרְחָב יְהוָה" (תהלים קי"ח, ה)

"וְהָיָא שַׁעֲמָדָה לְאַבּוּתֵינוּ וּלְנוּ"

העולם כולו ניצב כעת בפני אתגר מיוחד. מחלת הקורונה מתפשטת, רבים בעולם חולים ואצל כולם עולים פחדים וחששות מפני התפשטות המחלה. אתגרים כאלו יכולים להוביל אותנו למקום נמוך. הם יכולים לפורר, להרוס ולגרור לשיתוק. אולם הם יכולים גם להוביל אותנו למקום גבוה ומרומם. אתגרים כאלו יכולים לחשוף בתוכנו ובסביבתנו דברים אחרים, שלא היינו נחשפים אליהם אילו היינו במציאות הרגילה. כאנשי אמונה, יש לנו כלים נוספים להתמודדות. אנו מבינים שיש כאן מהלך א-להי, שאמנם הוא מאתגר אך בע"ה הוא יביא את העולם למקום גבוה יותר.

בהלכות שבת, יש הבדל בין רשות הרבים לרשות היחיד. רשות הרבים קיימת רק עד עשרה טפחים, ואילו רשות היחיד עולה עד הרקיע (שבת ז). ברשות הרבים ניתן לעשות דברים גדולים ומשמעותיים, אבל את העומק משיגים ברשות היחיד – "עד הרקיע". אמנם אנחנו סגורים בבתינו, ברשות היחיד של כל משפחה ומשפחה, אולם עלינו לנצל מציאות זו לדברים שקשה יותר לעשות בפורום רחב: חיזוק פנימי, חיזוק משפחתי, חיזוק של תורה וחסד.

"לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ" (תהלים קי"ג, ח)

העולם כולו מתאחד כעת: זונחים את המלחמות הפנימיות ויוצאים למלחמה משותפת נגד מחלת הקורונה. זו המגמה שצריכה להיות בכל מקום: **אחדות וחיבור**. ב"ה, גם במציאות הקשה, אנחנו יכולים בדורנו ללמוד וללמד דרך המחשב: בעמותת סולמות אנו שוקדים בלי הרף (בתקופה זו ובכל השנה) על הפקת שיעורים וירטואליים לילדים ולמבוגרים בארץ ובעולם ויצירת אמצעי למידה גם עבור משרד החינוך ("רצים למשנה", השתלמויות מקוונות, מערכת קלאס-אי ועוד), שבע"ה יסייעו לרבים להתרומם גם בתקופה זו. כמו כן, עמלים אנו בעמותת לאופק על המשך הפעילות לחיילים, לנוער בסיכון ולפרויקט 'אחותנו' לקהילה האתיופית, למרות קשיי הקורונה ולמרות הקשיים הכלכליים הכבדים שהיא יוצרת. גם בבית המדרש במרכז האקדמי לב ממשיכים השיעורים כרגיל באופן וירטואלי.

פרט לחשש מפני הידבקות במחלת הקורונה עצמה, עלינו לשים לב גם לתוצאות הנלוות שלה, ביניהן בעיית התעסוקה והפרנסה. בימים אלו אנו מקימים במרכז האקדמי לב, על ידי מחלקת מנהל עסקים, לומדי תואר שני, מרצים ובוגרים, פרויקט מיוחד למתן סיוע בעצות ובהכוונה כלכלית לנפגעים בתחום הכלכלי. בע"ה בדאגה לכל אחד בעם ישראל, נוכל כולנו לצאת ממציאות זו בצורה מאוחדת ויציבה.

"מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות?"

השנה, ליל הסדר יכול להיות מאתגר יותר מאשר בשנים אחרות: יהיו מקומות רבים שבהם אנשים יחגגו את החג באופן שלא תכננו – ללא בני המשפחה, ואולי גם במקום אחר מהרגיל. יהיו כאלו שאחרי שנים רבות (או לראשונה בחייהם) יצטרכו לערוך בעצמם את הסדר. לצערנו יהיו גם סבים וסבתות שייאלצו כנראה לחגוג את הסדר לבדם – חשוב לעשות כל מה שניתן כדי לתת להם את ההרגשה שהם לא לבד! ביוזמתם הברוכה של ר' דני אפל ומכון שטראוס-עמיאל, וכדי להקל על ההכנה לליל הסדר ועל עריכת הסדר עצמו, ליקטנו כאן חלקים מתוך "הגדה ממקורה – שירת מרים" שזכיתי לכתוב לפני כמה שנים:

- א. ההכנות הנדרשות לליל הסדר.
 - ב. הצעות מתודיות לעריכת הסדר בצורה שתתאים לכל המשפחה.
 - ג. הסבר על מבנה ההגדה.
 - ד. קטעים מתוך ההגדה המסבירים מהם שיעורי אכילת מצה ואכילת מרור.
 - ה. הגדה של פסח.
- קטעים אלו יסייעו בידכם בע"ה להגיע מוכנים לליל הסדר, ולהפוך אותו ללילה משמעותי בתוך המציאות הקיימת – לילה של יציאה לחירות. בע"ה שנזכה להתרומם גם בתקופה קשה זו, ובע"ה שהחולים יתרפאו ושהמחלה לא תוסיף ותתפשט.

נחמנו ה' איתנו,
ישראל צדי ימין

הצעות מתודיות לליל הסדר

א. בליל הסדר אנו מעבירים את המסרים החשובים ביותר בשנה – החירות, היציאה ממצרים, השעבוד לקב"ה וחובת ההודאה העצומה לו. אולם, יש לנו 'כיתה' לא פשוטה – אנשים בגילאים שונים וברמות שונות. צריך להתאמץ הרבה כדי להעביר את הסדר בצורה שתשתף ותעניין את כולם.

ב. זכרו: מטרת הסדר היא שכולם יֵצְאוּ ממנו בעוצמה ובמדרגה גבוהה מזו שנכנסו אליו. אין להסתפק בכך שאוכלים סעודה משפחתית נעימה ואומרים כמה דברי תורה. **אנחנו מנסים להשתנות, להתעלות, להתרומם, לצאת מחוזקים, דבקים בקב"ה, בני חורין אמיתיים המתנערים משעבודים חיצוניים ומחפשים את שליחותם ומטרתם** (עיינו בסיכום ההבדלים בין עבד ובן חורין ובהפניות לקטעים על כך בהגדה, להלן עמ' 431). צריך לחשוב כיצד לקדם את בני המשפחה לפחות לחלק מיעדים אלו בצורה נעימה **המתאימה לרמתם.**

ג. יש להכין כל מה שאפשר מבעוד יום (עיינו להלן בעמודים 58-59), על מנת שנוכל להתחיל בעריכת הסדר מיד עם בואנו מבית הכנסת (**שולחן ערוך**, תע"ב, א; **משנה ברורה** שם, ס"ק א).

ד. עדיף לוותר על הקפדות שונות ולא **להקפיד על אנשים.** האווירה בליל הסדר עשויה להיות מתוחה, לאחר כל המאמץ וההכנות של השבועות הקודמים. כל ההקפדות אינן שוות כנגד צער של מישוהו מבני הבית. כל אחד צריך להתאמץ לשמור על אווירה טובה, ולא להקפיד. ומי שאינו מקפיד על אחרים – גם בשמים אין מקפידים עליו. **ה.** ראוי שכל בני הבית ילכו לישון בצהרים, על מנת שיהיה להם כוח לספר ביציאת מצרים בצורה הראויה.

ו. כדאי לחשוב מבעוד מועד היכן כל אחד יושב, על מנת לחסוך זמן, ולעתים אף אי נוחות בתחילת הסדר. ניתן להכין לכל אחד במקום שלו פתק יפה עם שמו בתוספת איחול וכדומה.

ז. כדאי ללמוד כמה ימים לפני החג (ואף קודם לכך) את ענייני ליל הסדר – ההלכתיים והמחשבתיים. דברים אלו דורשים מחשבה רבה וצריכים הכנה מוקדמת. ניתן ללמוד עם המשפחה בשבת הגדול את הפרק על מבנה ההגדה בעמ' 23. בסיום הפרק ישנו תרשים של מבנה ההגדה, שניתן לצלם עבור כולם. לימוד פרק זה בצורה טובה יכול לתת תנופה גדולה לכל ליל הסדר.

ח. עדיף להתמקד בדברי התורה שאומרים בנושאים הקשורים ליציאת מצרים, ולא בפלפולים בנושאים צדיים. לעתים, תלוי ברמת הילדים, ניתן לקצר בהסבר המדרשים של "צא ולמד" (ולהסתפק בקריאתם ללא הסבר) ולבאר יותר את יציאת מצרים עצמה. ניתן לחזור על דברים שנאמרו בשנים קודמות, ויש לכך אף חשיבות מסוימת – גם כדי שלא נוותר על הדברים הטובים ביותר שיש לנו לומר, וגם כדי שייקלטו במשך השנים בילדים. עם זאת, חשוב כמובן לדאוג גם לדברים חדשים (הערת ר' רמי ינאי).

ט. חשוב להקדיש זמן לא רק למחשבה על 'מה אומרים' אלא גם על 'מיהו הציבור'. לעתים ישנו דבר תורה מצוין, אך הוא לא מתאים לקהל היושב עימנו בסדר. אם יושבים ילדים – צריך לומר דברי תורה המתאימים להם. בהגדה זו הוספנו **חידות רבות ונושאים לדיון**. יתרונו הוא בכך שכל אחד יכול לענות ולהשתתף בהתאם לרמתו, וכך ניתן לשלב משתתפים **ברמות שונות** במהלך הסדר.

י. ישנן הפעלות שצריך להכין לפני החג. למשל, ההפעלה על עשר המכות (בעמ' 224; ועיינו עוד בעמודים: 139, 164), שעבודה יש להכין על פתקים את שמות המכות (או אף כל מכה על 'כתר' מנייר). כמו כן, ניתן לעשות משחקים והצגות עם דמויות מההגדה (ארבעת הבנים, לבן, פרעה וכו'). דברים מעין אלו צריך להכין מראש.

יא. כדאי להכין חידונים לבד. חידון שניתן להכין בקלות הוא חידון א"ב, שבו התשובה היא לפי סדר אותיות הא"ב. ניתן להכין שאלות בהתאם לרמות השונות של הילדים במשפחה. למשל: שאלה באות א': מי היה אוכל אבי? תשובה: ארמי (אמנם, יש שתי דרכים לפרש ביטוי זה – עיינו בעמודים 178-179). שאלה באות ד': מכה שפגעה רק בחיות? תשובה: דבר.

יב. כדאי לבקש כמה ימים לפני ליל הסדר ממספר אנשים להכין דברי תורה. ניתן אפילו לכוון ולתת לכל אחד להכין דבר תורה על חלק אחר בהגדה. אדם הרגיל להאריך בדברי תורה, כדאי לאפשר לו לדבר באוכל, כדי שלא לעכב יתר על המידה את סיפור יציאת מצרים.

יג. כדאי לשתף כמה שיותר אנשים בהתנהלות הסדר. חלקם על ידי הכנת דברי תורה, חלקם על ידי השתתפות בחידות, חלקם בארגון הסעודה והצדדים הטכניים בערב, וכמעט את כולם **בקריאת קטעים מן ההגדה**. זוהי דרך טובה לשתף, מבלי להאריך את הסדר. צריך לדעת למי לתת קטע קצר ולמי ארוך, בהתאם ליכולותיו (אם ילד קטן קורא, יקראו המבוגרים עמו בלחש. אם גדול קורא – יש הנוהגים שהאחרים רק מקשיבים, ויש הנוהגים לקרוא בלחש עמו).

יד. כדאי לתת לילדים משימות: להכין דברי תורה, שאלות הקשורות לפסח וליציאת מצרים, הצגות, הפעלות וכדומה, כך שיהיו שותפים בליל הסדר. כדאי לתכנן מראש אלו ילדים מכינים קטעים לכל חלק במהלך ההגדה. יש לחשוב כיצד לשלב בין הרמות השונות של הילדים. ניתן לתת לילדים להכין עיתון 'חדשות' בלשונם על מכות מצרים, עיתון מבית המלוכה של פרעה, ועוד. ניתן לקרוא בליל הסדר קטעים מתוך הדברים שכתבו, ולשלב את הדברים במהלך ההגדה.

טו. אי אפשר להספיק לומר את כל דברי התורה בערב אחד. בהגדה זו ישנם הרבה דברי תורה, הלכות, חידות ונושאים לדיון. אי אפשר להספיק הכל. צריך לתכנן מראש אלו דברים חשוב לנו מאוד להעביר, ועל אלו דברים נדלג במקרה הצורך. צריך לזכור: גם אם תכננו לומר דבר תורה מסוים, הרי שאם אנו רואים שהציבור עייף או חסר סבלנות, צריכים להיות מספיק גמישים בכדי לשנותו או לוותר עליו.

הכנות לסדר

קערת ליל הסדר

המשנה (קיד.) מונה כמה דברים המוגשים בפני עורך הסדר: הביאו לפניו, מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפרת הפת. הביאו לפניו מצה וחזרת וחרוסת ושני תבשילין... ובמקדש היו מביאין לפניו גופו של פסח. אם כן, בפניו של עורך הסדר מובא ירק אחד הנאכל עוד לפני הסעודה (מה שאנו מכנים 'כרפס'), וכן מצה, מרור ('חזרת'), חרוסת ושני תבשילים. בזמן המקדש היו מגישים גם את בשרו של קרבן הפסח. קערת הסדר אינה מוזכרת בפירוש בגמרא. בזמן הגמרא היו אוכלים על שולחנות קטנים, ועליהם כנראה שמו את המצרכים השונים שהוזכרו (עיינו **תוספות** שם, ד"ה הביאו). אמנם, **המאירי** (שם) מפרש ש"הביאו לפניו" פירושו שהביאו את הסל שבו ענייני הסדר היו מונחים.

שני תבשילים

מהם שני התבשילים? נחלקו בכך **בגמרא** (קיד.). לדעת רב יוסף יש להביא דווקא **שני מיני בשר** – אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, ואילו לדעת אמוראים אחרים שם, ניתן לשם **כל שני תבשילים** (לדעת חזקיה אפילו דג וביצה שעליו; לדעת רבינא אפילו חתיכת בשר והמרק שבו התבשלה). להלכה כתב **הרמב"ם** (פ"ח, ה"א) שיש להביא שני מיני בשר, אולם **השולחן ערוך** (תע"ג, ד) כתב שנהגו לקחת **זרוע** (בשר) ו**ביצה** (מבושלת). **הבשר הוא זכר לקרבן הפסח, והביצה היא זכר לקרבן חגיגה:**

מביאין לפני בעל הבית קערה שיש בה שלש מצות ומרור וחרוסת וכרפס או ירק אחר... ושני תבשילין, אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה, ונהגו בבשר וביצה... והבשר נהגו שיהיה זרוע, ונהגו שהבשר יהיה צלי על הגחלים והביצה תהיה מבושלת.

הגה: והוא הדין צלויה, וכן נוהגין בעירנו.

אם כך, **השולחן ערוך** כתב שנוהגים לקחת בשר וביצה – בשר צלוי וביצה מבושלת. **הרמ"א** כתב שנוהגים לצלות אף את הביצה. טעם המחלוקת: הביצה היא זכר לקרבן חגיגה, ונחלקו ראשונים האם יש לבשלה או שמא צריך לצלותה, בגלל דעתו של בן תימא (ע.), שגם קרבן חגיגה צריך להיות צלוי.

למעשה ישנם מנהגים שונים, אולם המנהג הרווח הוא **לבשל את הביצה, ואחר כך לצלותה מעט על הגז.**

הכנת הבשר

הבשר צריך להיות צלוי, ובפשטות הכוונה היא לצלותו בלא לבשלו. אמנם, רבים נוהגים לבשלו קודם ואחר כך לצלותו מעט על הגז, אולי על מנת שלא יהיה דומה ממש לקרבן פסח שעבר צלייה בלבד.

סוג הבשר: מעיקר הדין ניתן לקחת כל בשר. אמנם, **בשולחן ערוך** כתב "זרוע", ובמשנה **ברורה** (ס"ק כז) ביאר שהזרוע היא על שם הזרוע הנטויה שהראה הקב"ה במצרים. **הפרי מגדים** (אשל אברהם, תע"ג, ס"ק ז) כתב, שיש הנוהגים לקחת ירך או כנף של עוף, ויש הנוהגים במפרקת (גרוגרת) של עוף. כאמור, מעיקר הדין ניתן לקחת כל בשר (אף בלא עצם). רבים נוהגים כיום לקחת כנף של עוף, לבשלו ולצלותו על אש הגז, וכך נהגו בבית הגרש"ז **אויערבאך** (**שלמי מועד**, עמ' שסח).

את הזרוע אין אוכלים בלילה, אבל ניתן לאוכלה ביום או ביום אחר² (עיינו **בהלכה ממקורה - כינור דוד**, עמ' 181), **והחיי אדם** (מובא **במשנה ברורה**, תע"ג, ס"ק לב) כתב שאף ראוי לעשות כן. את הביצה מותר לאכול גם בלילה (**משנה ברורה** שם). בערב פסח שחל בשבת – יש הנוהגים להניח רק תבשיל אחד, כי אין מביאים חגיגה, שהרי אינה דוחה שבת (ראו דעות שונות **בתוספות**, קיד:; ד"ה אחד, **וברא"ש**, פ"י סימן כ"ה). אולם, המנהג הוא להניח גם אז שני תבשילים (**משנה ברורה**, תע"ג, ס"ק כב, בשם הב"ח).

הכנת המרור

מהו מרור? המשנה (לט). אומרת שישנם חמישה סוגים של מרור שניתן לצאת בהם ידי חובה. המובחר שבהם לפי הגמרא הוא 'חזרת'. לדעת רוב הפוסקים חזרת היא **חסה של ימינו**. יש שפקפקו בחסה של ימינו, כיוון שאינה מרה (**החזון איש**), אולם רוב הפוסקים (וביניהם **המשנה ברורה**) סבורים שזהו המרור המהודר, ושאינן צורך במרירות יתרה. טעם הדבר (על פי **הירושלמי**, פ"ב ה"ה): החסה בתחילת גדילתה אינה מרה, אך אחר כך (אם לא קוטפים אותה) נעשית מרה. זהו משל לאבותינו במצרים: בתחילה התנהגו המצרים אליהם במתיקות, ולבסוף מיררו את חייהם.

האם יש עניין לאכול חריין? החריין ('חזרת' בלשון ימינו) הוא כנראה ה"תמכא" הנזכרת במשנה. בתמכא יוצאים ידי חובה, אך אין הוא מהודר כל כך כמו החסה. לכן, עדיף לאכול חסה. יש הנוהגים לאכול גם חריין, או לאכול מעט ממנו במרור של הכורך, אך מצד הדין אין צורך בכך (בכל זה עיינו בהרחבה **בהלכה ממקורה - כינור דוד**, עמ' 157). **ניקוי החסה מתולעים:** עדיף לשטוף אותה במים עם מעט סבון כלים, ולא במי חומץ. ראשית, כך הורדת התולעים יעילה יותר. שנית, יש אומרים ששרייה בחומץ אפילו קצרה מחשיבה את המרור כ'כבוש' (עיינו **שולחן ערוך**, יורה דעה, ק"ה, א), ואין לאכול

2 אם לא אוכלים את הזרוע ביום המחרת, יש להיזהר שלא לצלותה ביום טוב עצמו, אלא לפני יום טוב (**משנה ברורה**, תע"ג, ס"ק לב).

מרור כבוש כיוון שהכבישה מפיגה את טעמו (**שולחן ערוך**, תע"ג, ה, **ומשנה ברורה**, ס"ק לט).

כדי לנקות את החסה יש להפריד את העלים, להשרות אותם שלוש דקות במים עם מעט מי סבון (הדבר מחליש את אחיזת הרגליים של החרק בגוף העלה), לעבור מכל צד עם בד או סקוצ' (אין צורך לשפשף אלא רק לעבור) ולשטוף בזרם מים. מי שנוהג כך, אינו צריך לבדוק כנגד האור (על פי **בדיקת המזון כהלכה** [הרב ויא], ח"א, עמ' 262). מכל מקום, **ראוי לקנות חסה מגידול מיוחד ללא תולעים**, במיוחד כאשר יש לחץ וקשה לבדוק את החסה כראוי.

הכנת החרוסת

החרוסת היא זכר לטיט, וראשונים ואחרונים הסבירו כיצד להכינה כדי שתהיה דומה לטיט. יש לקחת את המינים שיפורטו להלן, לכתוש אותם ולהכין מהם בלילה: א. לדברי **התוספות** (קטז. ד"ה צריך) **והרמ"א** (תע"ג, ה) נהגו להכין את החרוסת מפירות שאליהם נמשלה כנסת ישראל בשיר השירים. למשל: תפוח ("תחת התפוח עוררתיך" - שיר השירים ח', ה, ועדיפים תפוחים חמוצים, כחמיצות השעבוד [על פי **גמרא** קטז. ר"ן, כה: בדפי הרי"ף; **ב"ח**, סימן תע"ג]), תמר ("אמרתי אעלה בתמר" - שיר השירים ז', ט), אגוזים ("אל גנת אגוז ירדתי" - שם ו', יא), שקדים (ששוקד הקב"ה להביא את קץ הגאולה), ומינים נוספים. יש שנהגו להשתמש רק בחלק ממינים אלו או במינים אחרים (תאנים, רימונים).

ב. מוסיפים תבלינים כמו קינמון, זנגביל וכדומה, הדומים לתבן שבו הכין עם ישראל את הטיט (**רמ"א** שם).

ג. מוסיפים יין אדום כדי לרכך את החרוסת ולעשותה זכר לדם (**טור**, תע"ג; **רמ"א**, תע"ג, ה). ויש המוסיפים מעט חומץ (שם).

יש להכין את החרוסת מבעוד יום, כדי שלא לטחון בחג עצמו. אם לא הכין מבעוד יום, יכול להכין בחג עצמו ולטחון בשינוי (כגון בקת הסכין). את הלישה יכול לעשות כרגיל גם בחג עצמו (בכל זה עיינו **שולחן ערוך**, תק"ד, א; **פרי מגדים**, משבצות זהב, תמ"ד, ס"ק ב; **משנה ברורה**, תע"ג, ס"ק מז-מח). אם חל ערב פסח בשבת, בוודאי שצריך להכין את החרוסת מבעוד יום.

כאמור, מלבד שני התבשילים ומלבד המרור והחרוסת, מניחים בקערה גם **כרפס** – פטרוזיליה, סלרי, תפוח אדמה או כל ירק אחר שאינו מרור (עיינו **בהלכה ממקורה** - **כינור דוד**, עמ' 66).

קערה ומצות – לפני מי?

הגמרא (קטו:) מביאה מחלוקת בשאלה, האם יש להניח קערה ומצות לפני כל אחד מן המסובים, או רק לפני בעל הבית. להלכה נוהגים להניח את הקערה לפני בעל הבית

בלבד. כך עולה מלשון **השולחן ערוך** (תע"ג, ד):
מביאין לפני בעל הבית קערה שיש בה שלש מצות ומרור וחרוסת וכרפס או ירק
אחר... ושני תבשילין, אחד זכר לפסח ואחד זכר לחגיגה...
 וכך פסק **המשנה ברורה** (שם, ס"ק יז), שאין מניחים קערה לפני שאר המסובין, אפילו
 אם אוכלים בשולחנות נפרדים:

מביאין לפני בעל הבית – אבל לפני שאר בני ביתו אין צריך להניח כסדר הזה, אלא
כולן נוטלין משל בעל הבית, וזה אפילו במקומות שיש שולחן קטן לפני כל אחד
ואחד, וכ"ש במקומנו שכולן יושבין על שולחן אחד.

אמנם, אם אוכלות משפחות רבות במלון, ויש הרבה 'בעלי בתים', הרי שיש מקום
 לשים קערה לפני כל 'בעל בית', אם כי ניתן להתאחד ולהסתפק בקערה אחת, שהרי
 אחד עורך את הסדר עבור כולם.

לפי **השולחן ערוך והמשנה ברורה** (הנ"ל), גם שלוש מצות אין מניחים אלא לפני
 בעל הבית בלבד. אולם, כיום נוהגים רבים שלכל בית אב תהיינה שלוש מצות, כיוון
 שמצות בעל הבית אינן מספיקות כדי לחלק כזית לכולם. בדרך זו גם מקצרים את
 זמן החלוקה של המצות. וכך נהג **הגרש"ז אויערבאך**, לחלק שלוש מצות לעוד מסובין,
 וכיוון שחילקו להם שלוש מצות, חילקו לכל אחד מהם גם קערה (**הגדה עם פסקי**
הגרש"ז אויערבאך, עמ' 263; **שלמי מועד**, עמ' שסח). ויש הנוהגים שיש שלוש מצות
 רק לפני בעל הבית, והוא מחלק מעט לכולם מן המצות שלו, והם משלימים ממצות
 אחרות (עיינו בהרחבה **בהלכה ממקורה - כינור דוד**, עמ' 130).

את הקערה נוהגים להביא לשולחן לפני הקידוש (**פרי מגדים**, משבצות זהב, תפ"ו).
אכילה מן הקערה: את הכרפס, המרור והחרוסת – נוהגים לקחת מן הקערה (ולהשלים
 למסובים מקערות מרכזיות אחרות). אמנם, כשלוקח את הכרפס ישאיר מעט בקערה,
 כדי שבזמן אמירת ההגדה יהיו כל המינים בקערה (**בן איש חי** שנה א', צו, לב; **כף**
החיים תע"ג, ס"ק נ"ב). כאמור, את הזרוע לא אוכלים (ואף לא מגביהים בזמן אמירת
 "פסח, מצה ומרור", אך מביטים בה), ואת הביצה ניתן לאכול (ביחס לאכילת ביצים
 בליל הסדר, עיינו **בהלכה ממקורה - כינור דוד**, עמ' 182).

סידור הקערה

כיצד מסדרים את הקערה?

מצאנו שלוש שיטות בסידור הקערה:

1. שיטת הרמ"א (תע"ג, ד) על פי המהרי"ל:

ויסדר הקערה לפניו בענין שאינו צריך לעבור על המצוה, דהיינו הכרפס יהא
 למעלה מן הכל, והחומץ סמוך לו יותר מן המצה, והמצות מן המרור והחרוסת,
 והם יהיו יותר קרובים אליו מן הבשר והביצה.

לפי שיטת הרמ"א, הסידור הוא **לפי סדר האכילה** – **המוקדם יותר קרוב יותר**. טעם הדבר: "אין מעבירין על המצוות", וממילא הדבר הראשון שנתקל בו, צריך להיות הראשון שמקיים בו מצווה.

2. לפי שיטת הגר"א (**מעשה רב**, אות קפא) מניחים את המצות באמצע, את המרור והחרוסת מלמעלה (כי הם נאכלים אחר כך עם המצה) ואת הזרוע והביצה למטה (כי הם רק לזכר):
סידור הקערה לפי הגר"א:

3. השיטה המקובלת יותר כיום היא שיטת האר"י. לדעתו יש לסדר את הקערה בצורה של **שני סגולים**: סגול אחד: זרוע מימין, ביצה משמאל, והמרור (למצוות אכילת מרור) באמצע ולמטה. סגול שני: החרוסת מימין (מתחת לזרוע), הכרפס משמאל (מתחת לביצה), והחזרת (לכורך) באמצע ולמטה (מתחת למרור). רבים נוהגים לשים חסה במקום המיועד למרור למצווה ולשים חריין במקום המיועד למרור לכריכה. סידור הקערה לפי האר"י:

את כל אלו שמים על שלוש המצות (**שולחן ערוך הרב**, תע"ג, כו). אמנם, אין מניחים אותם ישירות על המצות, אלא בקערה משלהם או בכלים קטנים, כדי שלא ירטיבו את המצה ויקלקלו את טעמה. **ובכף החיים** (תע"ג, ס"ק נח) כתב בדעת האר"י, שניחם סמוך למצות ולא על גביהן.

לגבי המצות עצמן הסביר האר"י כי הן כנגד כהן (העליונה), לוי (האמצעית) וישראל (התחתונה). יש הנוהגים שהמצות תהיינה צמודות זו לזו (**חיי אדם**, ק"ל, כללי הסדר א), ויש המניחים מפה בין מצה למצה (**סידור האר"י**).

הכנות לסדר – סיכום

צריך לזכור להכין מבעוד יום את הדברים הבאים (גם דברים שמותר להכין בחג עצמו, כדאי להכניס מבעוד יום, כדי שלא להתחיל את הסדר מאוחר – עיינו **שולחן ערוך**, תע"ב, א, ומשנה ברורה, ס"ק א):

א. שלוש מצות יד שמורות שלמות (אם נשברה חתיכה, יכול לשורפה על הגז, ואם אין השבירה ניכרת – דינה כשלמה [שמירת שבת כהלכתה, פרק נ"ה, י]. ויש המחמירים בכך [הרב אלישיב]). יש להכין מצות שמורות שיספיקו לכל הסועדים לאכילת כזית מצה, כזית כורך וכזית אפיקומן. בסך הכל, כל אחד צריך מצות בשיעור הקרוב לגודלן של שתי מצות מכונה (ראו **בהלכה ממקורה - כינור דוד**, עמ' 124). יש להעדיף מצות יד, ומכל מקום גם הלוקחים מצות מכונה יקפידו שהמצות המיועדות למצוות אלו תהיינה שמורות. בשעת הדחק, יש להקפיד על כך לפחות בכזית הראשון.

ב. יש להכין חסה שתספיק לכל המסובים – בערך שני עלים לכל אדם, אחד למרור ואחד לכורך. ראוי לקנות חסה מגידול ללא תולעים. אם לא קנו – עיינו לעיל כיצד לנקות את החסה.

ג. יש המגרדים חזרת (חריין) עבור המרור לכריכה. מצד הדין אפשר להסתפק בחסה גם בכורך, אולם יש הנוהגים להוסיף לה מעט חזרת, או על כל פנים להניח חזרת בקערה (מצד הדין ניתן לפורר את החזרת גם ביום טוב, כדי שטעמה לא יפוג, אולם עדיף לפורר אותה קודם ולהניחה בכלי סגור. ויש שהעדיפו להכין את החזרת קודם, כדי שיפוג מעט טעם החריפות – שו"ת **תשובות והנהגות**, סימן רל"ח, בשם הגרי"ז).

ד. חרוסת – עדיף להכין את החרוסת מבעוד יום (עיינו לעיל). נוהגים לקחת תפוחים, תמרים, אגוזים ושקדים, לרסק או לטחון אותם ולהוסיף קינמון או זנגביל ומעט יין אדום.

ה. מי מלח – ניתן להכין ביום טוב עצמו (אך אם חל ליל הסדר בשבת, יש להכינו מבעוד יום, עיינו לעיל בעמ' 57). **החיי אדם** (ק"ל, כללי הסדר א) מחמיר להכין מי מלח מבעוד יום גם בשנה רגילה, אך **מהמשנה ברורה** (תע"ג, ס"ק כא) ורוב הפוסקים עולה שמקלים בכך. כדאי להכין כמה קערות של מי מלח ולפזרן בשולחן.

ו. יין או מיץ ענבים – יש לדאוג שיהיה מספיק לכל המסובים לארבע כוסות.

ז. גביעים המכילים רביעית לכל אחד מן המסובים (86 סמ"ק. ויש המחמירים ב-150 סמ"ק).

ח. זרוע – לוקחים חתיכת בשר (נוהגים לקחת חתיכה מבושלת, אך יש הלוקחים חתיכה שאינה מבושלת) וצולים אותה מעט על הגז. יש הלוקחים זרוע ויש הלוקחים כנף או גרון. אם אין לו, ייקח חתיכת בשר אחרת.

ט. ביצה – מבשלים ביצה וצולים אותה מעט על הגז.

י. רבים נוהגים לאכול ביצים בתחילת הארוחה, ויש לזכור לבשלן (מצד הדין מותר

לבשלן גם ביום טוב, אך כאמור, תמיד טוב להכין את הדברים מראש, שהרי ישנן מספיק הכנות בליל הסדר עצמו).

יא. כרפס – יש להכין לכל אחד מן המסובים חתיכה קטנה של ירק לכרפס. יש הנוהגים לקחת **סלרי או פטרוזיליה** (וראוי לקנות מגידול מיוחד ללא תולעים, כי הניקיון שלהם מסובך), ורבים נוהגים לקחת **תפוחי אדמה** או ירקות אחרים.

יב. יש לסדר את הקערה מראש (על פי הסדר שהתבאר לעיל), כדי שיהיה ניתן להתחיל בסדר מיד כשחוזרים מבית הכנסת.

יג. הכנת השולחן – טוב לערוך את השולחן מבעוד יום, כדי שיוכל לערוך את הסדר מיד בבואו מבית הכנסת (**שולחן ערוך**, תע"ב, א; **משנה ברורה**, שם, ס"ק א). אף שבדרך כלל אין משתמשים בכלים נאים ביותר (זכר לחורבן), בליל הסדר טוב להשתמש בכלים היפים ביותר כפי יכולתו, שהרי זהו חג **החירות (שולחן ערוך**, תע"ב, ב).

יד. הכנת כריות להסבה.

טו. קיטל – רבים נוהגים שבעל הבית לובש קיטל בליל הסדר כדרך חירות ומסיבות נוספות (**ט"ז**, תע"ב, ס"ק ג). יש נוהגים שכל מי שלובש קיטל בראש השנה לובשו בליל הסדר (הגדת **אמרי חמודות**, שו"ת, סימן ו'), אך רבים נוהגים שרק בעל הבית לובשו, כדי שלא תזווח דעתו (עיינו **ויגד משה**, סימן י"ב, ב).

טז. הכנת תמרים, אגוזים, ממתקים קטנים או הפתעות אחרות – עבור הילדים בליל הסדר, כדי שיתעוררו וישאלו (**שולחן ערוך**, תע"ב, טז). יש לשקול בכל משפחה כיצד לחלק דברים אלו באופן שהילדים יוסיפו לשאול ולהתעורר, ולא להפך.

מבנה ההגדה של פסח³

החלק העיקרי של ההגדה הוא ה'מגיד'. חלק זה כולל את סיפור יציאת מצרים, ומפאת חשיבותו הוא נאמר עוד לפני הסעודה⁴. ננסה לעיין בחלק זה ולהבהיר את מהותו. האם יש סדר להגדה? ממבט חטוף נראה לכאורה שזהו לקט מדרשים על יציאת מצרים ללא סדר מיוחד. ברם, לאחר עיון בהגדה ניווכח שיש בה סדר מופתי, ושמסדרי ההגדה מסרו לנו באמצעותו מסר חינוכי ודידקטי נפלא⁵. הצלחת עיונו תיבחן בכך, שבסוף הלימוד יוכל כל אחד לכתוב את ההגדה בעל פה. אולי לא כל מילה, אבל בהחלט יובן מבנה ההגדה, מדוע קטע מסוים נמצא במקומו וכדומה. הבנת המבנה שופכת אור חדש על כל ליל הסדר. אין מעבר סתמי מקטע לקטע, אלא ישנה ציפייה ברורה לקטע הבא, וברור מדוע אנו נזקקים לו כדי להשלים את המסר של ליל הסדר.

א. מחלוקת רב ושמואל

נקודת פתיחה נוכל למצוא **במשנה** (קטז):

מזגו לו כוס שני, וכאן הבן שואל אביו, ואם אין דעת בבן אביו מלמדו: מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה, הלילה הזה כולו מצה? שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות, הלילה הזה מרור? שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל, הלילה הזה כולו צלי? שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת⁶, הלילה הזה שתי פעמים? ולפי דעתו של בן, אביו מלמדו. **מתחיל בגנות ומסיים בשבח**, ודורש מ'ארמי אובד אבי' עד שיגמור כל הפרשה כולה.

המשנה מזכירה את הקושיות שהבן שואל – "מה נשתנה", ואחר כך אומרת שהאב בתשובתו לבנו "מתחיל בגנות ומסיים בשבח". כלומר, מתחיל בדברים הרעים והקשים

3 בלימוד פרק זה כדאי לעיין במקביל בהגדה המרוכזת שבעמ' 40.

4 אמנם, יש הטוענים שבזמן שביית המקדש היה קיים קראו את ההגדה רק לאחר הסעודה. כך כותב **המרדכי** (לג ע"ד) בשם **המהר"ם מרוטנברג**, וכך סבורים רבים מן החוקרים. מסתבר שנהגו כך כדי להספיק לסיים את אכילת הפסח לפני חצות הלילה ולא להגיע לידי איסור נותר (עיינו **פרקי מועדות** לרב מרדכי ברויאר, חלק א', עמודים 182-183).

5 החלק של ה'מגיד' החל להיווצר בימי בית שני, הוסיף להתפתח בימי התנאים (שבזמן הבית ושלאחריו) והאמוראים, והתגבש סופית בתקופת הגאונים. אפשר לדון בדרכי התהוותה של ההגדה, והחוקרים עסקו בכך, אולם עניינו כאן הוא לנתח את מבנה ההגדה כפי שהיא לפנינו כיום. אמנם, בניתוח זה אנו מתבססים גם על הרעיונות המרכזיים שהשפיעו על יצירת ההגדה ועל התפתחותה בזמן הגמרא. להצעות נוספות בעניין מבנה ההגדה עיינו: **י' תבורי**, 'שעבוד וגאולה' – מעגלים בליל הסדר', בתוך: **משעבוד לגאולה**, מרכז שפירא תשנ"ו (וכן בספרו **פסח דורות**, עמודים 378-384); **הגדה של פסח** – הרב **סולובייצ'יק**, בעריכת הרב גנק, ניו יורק 2009, עמ' 32 (על פי פרסומו של הרב סולובייצ'יק ב'קול הרב'); ועוד רבים. אנו הולכים בעקבות המבנה המרשים שהציע ש' גזונדהייט, 'על הסדר שבסדר', **עלון שבות** 101.

6 **הגמרא** (שם) מתקנת את לשון המשנה וגורסת: "שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת".

שעברו על עם ישראל, ומסיים בדברים הטובים שאליהם הגיע עם ישראל לבסוף⁷. חשיבותה של הזכרת הגנות לפני השבח, נובעת מכך שרק כאשר האדם מעמיק בגנות, יורד לעומקה של הצרה שהיתה, יכול הוא להבחין עד כמה גדול השבח, עד כמה גדולה הגאולה⁸. מרן **הרב קוק (עולת ראייה, ח"ב, עמודים רס-רסא)** ביאר שגם לגנות יש תפקיד, גם לצרות יש משמעות: להוביל אותנו לקראת השלבים הגבוהים יותר והמתוקנים יותר. דבר זה עשוי אולי גם לתת לעם ישראל כוחות בשלבים השונים במהלך הגלות ובמהלך הגאולה המתחדשת - גם מתוך צרות קשות ניתן בעזרת השם להגיע לגאולה.

מהי אותה גנות? **הגמרא** (קטז). מביאה מחלוקת בדבר:

מאי בגנות? רב אמר: 'מתחילה עובדי עבודת גילולים היו אבותינו'. **ושמואל אמר: 'עבדים היינו'**.

כמו איזו דעה אנו פוסקים? האם יש לומר "עבדים היינו" או "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו"?

בזמן הגמרא היו כנראה שתי הגדות שונות. ההגדות הארץ ישראליות פותחות בפסוקים בספר יהושע (כ"ד, ב-ד), המתאימים לקביעה ש"מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו" (ונאמרים כיום בצמוד אליה), ואילו הקטע "עבדים היינו" אינו מופיע בהן כלל¹⁰. ההגדות הבבליות, לעומת זאת, כוללות את שני הקטעים¹¹.

על כל פנים, להלכה התקבל בכל תפוצות ישראל לומר את שני הקטעים. וכך כתב **רבנו חננאל** (פסחים שם):

והאידינא עבדינן כתרווייהו.

כלומר, בזמן הזה אנו פוסקים כשניהם ואומרים את שני הקטעים הנ"ל¹². ואכן, כך אנו

7 המשנה איננה מסבירה את כוונתה במילים "גנות" ו"שבח". היה ניתן לומר, ש"גנות" היא הצרה של עם ישראל, ואילו "שבח" הוא שבחו של הקב"ה. כך אמנם פירש **במדרש שכל טוב** (שמות י"ב, עמ' 128): "ומסיים בשבח, היינו דמסיים בשבחו של הקב"ה" (עיינו גם **הגדה שלמה (לרב כשר)**, עמ' 13). אולם, פשטות הגמרא אינה כזו, אלא ש"שבח" הוא שבחם של ישראל (שכעת הם בני חורין, או שכעת הם עבדי ה', ולא עובדי עבודה זרה). כך מפרשים **הרמב"ם** (פירוש המשנה, פ"י מ"ד; הלכות חמץ ומצה פ"ז, ה"ד), **המאירי** (קטז). ועוד רבים.

8 כך עולה מדברי **המהר"ל (נצח ישראל, פרק א')**: "ולמה מתחיל בגנות? רק שמפני שאין לשבח הכרה אמיתית רק מן ההפך. ולכן אין לפרש ענין הגאולה האחרונה, אם לא שנבאר ענין הגלות והחורבן, שבוה יודע הטוב והתשועה שאנו מקוין. וכאשר אנו באים לבאר ענין הגלות ידיעה אמיתית, צריך לבאר קודם הסבה לגלות, והדברים השייכים אל הגלות".

9 גם **בתלמוד הירושלמי** (פ"י, ה"ה) עולה כדעתו של רב. הירושלמי קובע שיש להתחיל את סיפור יציאת מצרים בפסוק ביהושע (כ"ד, ב): "בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם, תרח אבי אברהם ואבי נחור, ויעבדו אלהים אחרים". פסוק זה מובא בהגדה לאחר "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו", ואם כך, הירושלמי תומך בדעה זו של רב. כפי שנראה מיד, דבר זה בא לידי ביטוי בהגדות הארץ-ישראליות.

10 כך בהגדת גרינסטון, בהגדת סינסינטי ובעוד הגדות ארץ-ישראליות.

11 כך בהגדה של רב עמרם גאון, בהגדה של רב סעדיה גאון ועוד. עיינו בכל זה בספר **הגדת חז"ל**, ירושלים תשנ"ח, עמ' 50.

12 מדברי **הר"ח** עולה, כי רב ושמואל חולקים האם לומר רק "עבדים היינו" או רק "מתחילה עובדי עבודה זרה

נוהגים – בתחילה אנו אומרים את ההגדה של שמואל, "עבדים היינו", ואחר כך את ההגדה של רב, "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו".
כיצד ייתכן לפסוק כשתי הדעות גם יחד? נברר נקודה זו בהמשך.

ב. חשיבות השאלות

כפי שעולה מן המשנה, ההגדה נפתחת בכך שהבן שואל את אביו שאלות¹³. מהי מטרת השאלות? במחשבה ראשונה נראה, כי הבן שואל שאלות שיש להן קשר ליציאת מצרים, ועל האב לענות לשאלות ובדרך זו לספר לבנו על יציאת מצרים. ואכן, שלוש השאלות הראשונות הנזכרות במשנה קשורות ליציאת מצרים (השאלה הנוגעת לבשר צלי הוחלפה לאחר החורבן בשאלה על ההסבה¹⁴).

ברם, השאלה הרביעית, הנוגעת לכך שאנו מטבילים בלילה זה שתי פעמים, לכאורה אינה קשורה כלל ליציאת מצרים. **הגמרא** (קיד:) מסבירה, שאנו מטבילים שתי פעמים כדי שיהיה בכך **היכר לתינוקות**. בפשטות, נראה שכוונתה לומר שאין משמעות אמיתית לפעולה זו, ואין לה שום קשר ליציאת מצרים או למצוות הלילה. כל מטרתה היא לעורר פליאה אצל הילדים. אנו מתנהגים בצורה שונה מהרגיל, כדי שהילדים ישאלו מדוע אנו נוהגים כך. אולם לכאורה הדבר אינו מובן: איזו תועלת יש בכך שהילדים ישאלו אותנו על דברים שבאמת אין להם משמעות? מה בדיוק נשיב לילדים השואלים אותנו על כך? שאלה זו עולה ביתר חריפות בנוגע לדברי **הגמרא** (קטו:):

למה עוקרין את השולחן? אמרי דבי רבי ינאי: כדי שיכירו תינוקות וישאלו.

היו אבותינו", ואנו פוסקים כשניהם ואומרים את שני החלקים. וכן משמע **באבודרהם** (סדר ההגדה ופירושה). לעומתם, **הריטב"א** (בפירושו להגדה) הבין שרב ושמואל אינם חולקים אלא בשאלה מה לומר תחילה, אך שניהם מסכימים כי יש לומר את שני החלקים (ולפי זה, אנו פוסקים כשמואל ואומרים קודם "עבדים היינו"). כפי שראינו, מהגדות ארץ-ישראליות עולה שלא אמרו כלל את הקטע של "עבדים היינו", ומוכח שסברו כדעת הר"ח, שרב ושמואל נחלקו בשאלה איזה קטע לומר ולא איזה קטע פותח את ההגדה.

13 אמנם, ההגדה נפתחת בקטע המקדים את השאלות – "הא לחמא עניא", אולם נראה שקטע זה אינו חלק מהותי מן ההגדה, אלא מהווה מעין הקדמה להגדה, שבה אנו דואגים להזמין לשולחננו את אלו שאינם יכולים לעשות פסח, ומביעים את תקוותנו לגאולה השלמה. בנוסף, מסתבר שקטע זה הוא תוספת בבליית מאוחרת, כפי שעולה מתוכנו ("השתא הכא") ומלשונו הארמית (וכן כתב **הנצי"ב מוולוז'ין** בהגדתו **אמרי שפר**).

14 דבר זה לא התרחש מיד בכל המקומות. **במשנה** (נג.) מבואר, ש"מקום שנהגו לאכול צלי בלילי פסחים – אוכלין, מקום שנהגו שלא לאכול – אין אוכלין". בחלק מן המקומות נהגו אפוא לאכול בשר צלי בליל הסדר. בשר זה היה "כולו צלי", וקראו לו "גדי מקולס" (תוספתא, ביצה פ"ב ה"ט). רבן גמליאל התיר לאכול בשר צלי בליל הסדר לאחר החורבן (משנה, ביצה כב:), תודוס איש רומי הנהיג לאכול גדיים מקולסים בלילי פסחים (גמרא שם כג.), ואילו חכמים התנגדו למנהג זה, כיוון שהדבר נראה כאכילת קודשים בחוץ (משנה וגמרא שם, וכן בירושלמי פ"ז ה"א ועוד, ועיינו בהרחבה **בהגדת חז"ל**, עמודים 27-30). מכל מקום, לאור מנהג זה, היו כאלו שנהגו לשאול את השאלה על "בשר צלי" גם לאחר החורבן, וכך מופיע בהגדות הארץ-ישראליות (ראו **הגדת חז"ל**, עמ' 286). בחלק מהגדות אלו אף מופיעה ברכה שבירכו: "לאכול מצה מרורים בשר צלי אש". אולם, במהלך הדורות התקבל הנוסח שהשמיט שאלה זו והכניס במקומה את שאלת המסובין, כפי שמופיע בהגדות הבבליות ובהגדות שלנו.

אביי הוה יתיב קמיה דרבה¹⁵ [=אביי היה יושב לפני רבה – דודו]. חזא דקא מדלי תכא מקמיה
[=ראה שמוציאים את השולחן מלפניו], אמר להו: עדיין לא קא אכלינן, אתו קא מעקרי תכא
מיקמן? [=עדיין לא אכלנו, ומדוע אפוא אתם עוקרים את השולחן מלפנינו?] אמר ליה רבה:
פטרן מלומר מה נשתנה.

אביי, ילד קטן, יושב אצל דודו רבה בליל הסדר. בחדר האוכל מצויים שולחנות אוכל
קטנים. בטרם מתחילה הארוחה, רואה אביי שמוציאים את השולחנות. הוא תמה: "עדיין
לא אכלנו, ומדוע מוציאים את השולחנות?". אומר לו רבה דודו: "פטרן אותנו מלומר
מה נשתנה", ומדלג על "מה נשתנה".

דבר תמוה הוא – הרי לעקירת השולחן אין כל קשר ליציאת מצרים או לליל הסדר¹⁶!
מדוע, אם כן, שאלת אביי על עקירת השולחן פוטר את המסובים מאמירת 'מה נשתנה'?
נתאר לעצמנו את בעל הבית עומד בתחילת הסדר על השולחן. הבן שואל: "מדוע אתה
עומד על השולחן?" האם בכך יצאו ידי חובת "מה נשתנה"?
מכאן מוכח שישנה חשיבות בשאלת שאלות, אף אם אינן קשורות כלל ליציאת מצרים.
מהי התועלת בכך?

התוספות (שם, ד"ה כדי) מבארים:

כדי שיכיר התינוק וישאל – כלומר, ומתוך כך יבא לישאל בשאר דברים, אבל במה
ששאל למה אנו עוקרין השולחן לא יפטר ממה נשתנה, וההיא דאביי לא פירשה
הגמרא אלא תחילת שאלתו.

כלומר, ברור שלא די בשאלות מעין אלו בכדי לצאת ידי חובת סיפור יציאת מצרים¹⁷.

15 אביי היה יתום משני הוריו וגדל אצל רבה, דודו (קידושין לא:). לכן יש המסבירים שהשם 'אביי' הוא ראשי
תיבות: "אשר בך ירוחם יתום". אמנם, ישנם גם הסברים אחרים לשמו. עיינו למשל **בערוך**, ערך 'אביי', ששמו
האמיתי הוא 'נחמני' כשם סבו, אך מאחר שהיה זה גם שם אביו של רבה, לא רצה רבה לקרוא לו 'נחמני',
וקראו 'אביי', כלומר, הקראו על שם אבי). בסיפור זה מתואר כמובן אביי כשהיה ילד.

16 אמנם, יש שהסבירו שעקירת השולחן קשורה לעניינו של היום ולא נועדה רק לעורר את התינוקות. לדברי
המהרי"ל (סדר ההגדה, כ"ג), לאחר שישאל הילד על עקירת השולחן, נשיב לו: "אין לנו לאכול עד שנודה
להקב"ה על שעשה לנו נסים", וכך ישאל הילד מה הם הנסים שעשה הקב"ה, ואנו נספר לו את סיפור יציאת
מצרים. ראו גם: **גבורות ה'** למהר"ל, תחילת פרק נ"ב; הרב מרדכי ברויאר, **פרקי מועדות**, חלק א', עמודים
171-173, 182-189.

17 מדברי **התוספות** עולה, שבכל מקרה יש לומר "מה נשתנה", ושאלות אחרות של הילדים אינן תחליף לכך.
ייתכן שזו גם כוונת **הרמב"ם** (פ"ח, ה"ב), שכתב: "וכאן הבן שואל, ואומר הקורא 'מה נשתנה הלילה הזה
מכל הלילות' – משמע שלאחר שאלת הבן יש לומר בכל מקרה "מה נשתנה". וכך מפורש בדברי **התשב"ץ**
(**מאמר חמץ**, נדפס בספרו **יבין שמועה**, לו.). אולם, פשטות **הגמרא והרשב"ם** היא, שלאחר שאלת הילד על
עקירת השולחן אין צורך לומר "מה נשתנה". גם **במהרי"ל** (סדר ההגדה, כ"ד) מפורש, ששאלות אחרות של
הילד פוטרות את המסובים מאמירת "מה נשתנה": **המהרי"ל** מעיד על חמיו מהר"ר משה כ"ץ, שפעם אחת
שאלתו בתו: "אבא, למה הגבחת הקערה?", והתחיל "עבדים היינו" ולא אמר "מה נשתנה". כך משמע גם
מפסק **הרמ"א** (תע"ז, ז): "וכשהבן או האשה שואלים אין צריך לומר מה נשתנה, אלא מתחיל עבדים היינו",
וכן כתבו עוד אחרונים. מאידך, יש שכתבו שהעיקר כדעת התוספות, שבכל מקרה יש לומר שוב "מה
נשתנה" (וכן כתב בשו"ת **חזון עובדיה**, סימן כ"ג). שיטת **המהרי"ל** ו**הרמ"א** (ופשטות הרשב"ם) תואמת מאוד

אולם, שאלות כאלו מובילות אחר כך את הילד לשאול שאלות מהותיות על ליל הסדר ועל יציאת מצרים¹⁸.

באופן דומה מבאר **הפרי חדש** (תע"ג, ו, ד"ה רשב"ם) את מטרת השאלה על 'מטבילין שתי פעמים' – אין תשובה לשאלה זו, וכל מטרתה היא לגרום לילד לשאול שאלות נוספות על מהותו של היום¹⁹.

חז"ל ראו, אם כן, צורך לפתוח בשאלות, גם כאלו שאינן קשורות כלל ליציאת מצרים, כדי שמאוחר יותר ישאל הילד גם בענייני יציאת מצרים. כאשר מאפשרים לילד לשאול ככל העולה על רוחו, הוא הופך להיות מעורב בסעודה ומרגיש שיש לו בה חלק משמעותי. כך יוכל בהמשך לשאול גם בעניינים מהותיים יותר הקשורים לליל הסדר. פרט לכך, לעתים ישנה מטרה להביא את הילד ל'גל שאלות', להביאו למציאות כזו שבה יתחיל לשאול, ומתוך כך ישאל בכל נושא שהוא. זוהי תקוותו בליל הסדר²⁰.

כעת נעיין שוב בהגדה. ראינו שהפתיחה צריכה להיות על ידי שאלות. השאלות של **שמואל** הן כמובן "מה נשתנה", הנמצאות לפני הקטע של "עבדים היינו". האם גם ההגדה של **רב** מתחילה בשאלות? האם יש שאלות גם ל"מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו"²¹? אם נעיין בהגדה לפני הקטע של "מתחילה עובדי עבודה זרה...", נראה שגם שם ישנן שאלות:

חכם מה הוא אומר? 'מה העדת והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם'...?
רשע מה הוא אומר? 'מה העבודה הזאת לכם'...? תם מה הוא אומר? 'מה זאת'...?²²

את גישתנו, שיש חשיבות בעצם התהליך של שאלת השאלות, בלי קשר לתוכן. אולם, גם לפי התוספות נראה שיש משמעות רבה לשאלות, אלא שבסופו של דבר אנו זקוקים לשאלות שתהיינה מכוונות ליציאת מצרים.

18 **בגמרא** (קט.) גם נאמר שיש לחלק בליל הסדר **קליות ואגוזים** לילדים, ויש שהבינו שהמטרה בכך היא שהילדים ירגישו בשינוי וישאלו (ראו **רמב"ם**, פ"ז ה"ג; **שולחן ערוך**, תע"ב, טו). אמנם, הבנה זו מתאימה לגרסת **רבנו חננאל** בגמרא שם ("כדי שישאלו"), ואילו לפי גרסתנו בגמרא ("כדי שלא יישנו וישאלו") המטרה היא להשאיר את הילדים ערים.

19 אמנם, אחרונים אחרים חיפשו בכל זאת תשובה משמעותית לשאלה זו של הילד; ראו להלן, עמ' 113, **ובהלכה ממקורה - כינור דוד**, עמ' 64 ואילך. ייתכן שגם לדבריהם המטרה העיקרית היא לעורר את הילדים, אלא שאנו שואפים לעשות זאת באמצעות שאלות מהותיות המתאימות לערב זה.

20 לסיבות נוספות לחשיבות השאלות, עיינו להלן בעמודים 135-138.

21 אמנם, הקטע "מה נשתנה" היה קיים גם בהגדה של רב (שהרי הוא מופיע כבר במשנה), ובזה בדיוק נחלקו רב ושמואל: האם התשובה לשאלות של "מה נשתנה" מתחילה מ"עבדים היינו" או מ"מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו". אולם שאלתנו כאן היא, האם בהגדה **הקיימת לפנינו היום**, שבה החלק של רב מרוחק מן השאלות של "מה נשתנה", אפשר למצוא בכל זאת שאלות בתוך החלק של רב, כך שההגדה של רב כשלעצמה נפתחת בשאלות, בלי להיזקק לשאלות הנאמרות לפני ההגדה של שמואל.

22 קטע זה של ארבעת הבנים מופיע ב**מכילתא** (בא, פרשה י"ח) ו**בירושלמי** (פ"י ה"ד), ומופיע גם בהגדות רס"ג ורב עמרם גאון. אולם בהגדות ארץ-ישראליות רבות הוא אינו מופיע, וכנראה נוסף מאוחר יותר (עיינו **הגדת חז"ל**, עמ' 120). מכל מקום, כפי שציינו קודם, אנו מנסים להתייחס להגדה הערוכה כפי שהיא לפנינו.

נמצאנו למדים ששתי הגדות לפנינו, ושתיהן פותחות בשאלות²³.

ג. סיפור והודאה

עד כה ראינו שני מרכיבים: שאלות וסיפור. מהי מטרת הסיפור? ודאי שאנו מקיימים בכך את מצוות "והגדת לבנך". אך מהי המטרה בסיפור זה? יש לנו כמובן רצון שהבנים ידעו את ההיסטוריה של העם ואת הנסים שאירעו לאבותינו. אולם נראה שישנה גם מטרה נוספת.

אנו יודעים שבכל ערב ישנה מצווה לזכור את יציאת מצרים. כך אנו אומרים בהגדה עצמה: "מזכירין יציאת מצרים בלילות...". אם כך, מה המיוחד בליל הסדר? תשובות רבות ניתנו לשאלה זו (עיינו **בהלכה ממקורה - כינור דוד**, עמ' 89 ואילך). תשובה מיוחדת נתן **הגרי"ד סולובייצ'יק (שעורים לזכר אבא מרי, ח"א, מהדורה חדשה עמ' יד, הערה 4)**:

חובת זכירה אינה מטילה על האדם חיוב אמירת שבח והודאה, ומצוות סיפור מחייבתו לא רק לספר את הנפלאות והנסים שעשה לנו, אלא גם לשבח ולהודות – 'לפיכך אנחנו חייבים להודות ולהלל וכו', וזהו יסודה של חובת הלל בלילי פסחים. לדבריו, בכל השנה מצוות זכירה אמורה להזכיר לנו את יציאת מצרים ואת חסדי ה' עימנו, אולם בליל הסדר ישנו דבר נוסף. **בליל הסדר אמור סיפור יציאת מצרים להביא אותנו לתגובה, להביא אותנו להודות ולהלל ולשבח, להביא אותנו לומר תודה!** וכך ניתן לראות **בגמרא (קטז)**, המתארת אירוע שהתרחש בעיצומו של ליל הסדר: אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה: עבדא דמפיק ליה מריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא – מאי בעי למימר ליה? [=שאל רב נחמן את דרו עבדו: עבד שאדונו מוציא לחירות ונותן לו כסף וזהב – מה צריך לומר לו?] אמר ליה: בעי לאודויי ולשבחויי... [=אמר לו: צריך להודות לו ולשבחו].

רב נחמן שואל את עבדו, מה צריך לעשות עבד שאדונו מוציא לחירות ואף נותן לו כסף וזהב. העבד עונה: צריך להודות לו ולשבחו! היציאה מעבדות לחירות אמורה להביא את העבד לידי כך שישבח ויודה. זוהי בוודאי אחת המטרות שלנו בסיפור יציאת מצרים. אנו מספרים על הנסים שאירעו לאבותינו, ומטרת הסיפור היא שיבוא אחריו שבח. שבח על מה שאירע לאבותינו, ושבח מתוך הידיעה שאלמלא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו היינו משועבדים לפרעה במצרים. **הסיפור אמור להביא אותנו לאמירת תודה.**

כעת נעיין בהגדה. היכן הם השבח והתודה בהגדה של **שמואל?** הם נמצאים כמובן בקטע:

23 להלן נראה שלקטע של ארבעת הבנים ישנה חשיבות מרובה לא רק בתור מאגר של שאלות, אלא בתור מקור לרעיון החשוב, שיש להתאים את סיפור היציאה ממצרים לאופיו השונה של כל בן ובן. מכל מקום, ייתכן שעורך ההגדה שיכץ את הקטע של ארבעת הבנים דווקא כאן, לפני הקטע של "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו", כדי שתהיינה שאלות גם בפתח ההגדה של רב.

ברוך המקום, ברוך הוא, ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, ברוך הוא²⁴.
אם נעיין בהמשך, נראה שגם בהגדה של רב ישנו שבח דומה:
ברוך שומר הבטחתו לישראל, ברוך הוא...²⁵
נמצא שלפנינו שני חלקים מקבילים, שתי הגדות מקבילות:
לשתיהן יש פתיחה של **שאלות**: "מה נשתנה" – לשמואל; ארבעת הבנים – לרב.
אחר כך **סיפור**: "עבדים היינו" – לשמואל; "מתחילה עובדי עבודה זרה..." – לרב.
ואחר כך **שבח והודאה**²⁶: "**ברוך המקום ברוך הוא**" – לשמואל; "**ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא**" – לרב.

ד. המשך ההגדה

ראינו שהקוד של ההגדה הוא סיפור והודאה. נעיין כעת בהמשך ההגדה, וניווכח שגם ההמשך מסודר באופן זה:
חלק שלישי: הסיפור: "צא ולמד..."²⁷. **השבח**: "כמה מעלות טובות למקום עלינו...".
חלק רביעי: הסיפור: "רבן גמליאל היה אומר". **השבח**: "לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל לשבח..."²⁸.
כפי שראינו, שתי ההגדות, זו של רב וזו של שמואל, אף פותחות בשאלות: "מה נשתנה" וארבעת הבנים. ייתכן שדי בשאלות בפתיחות של שתי ההגדות כדי לעורר ולשתף את הילדים, כך שישאלו אחר כך מעצמם, ואין צורך בשאלות בשני חלקי ההגדה האחרים. אולם, אם נעיין היטב נוכל למצוא שאלות גם בפתיחות של שני החלקים האחרים:
הקטע של "צא ולמד" פותח בשאלה: "צא ולמד: מה ביקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו?".
גם במימרא של רבן גמליאל, כל חלק פותח בשאלה: "פסח שהיו אבותינו אוכלים... על שום מה?... מצה זו שאנו אוכלים – על שום מה?... מרור זה שאנו אוכלים – על שום מה?"²⁹.

- 24 האם משפט זה אכן מסיים את החלק הראשון, או שמא הוא חלק ממדרש ארבעת הבנים? עיינו במקור ההגדה, להלן בעמ' 153.
- 25 הקטע של "יכול מראש חודש" קשור לקטע של ארבעת הבנים, או לפחות לפסוק שהובא שם: "ביום ההוא" – עיינו בכך במקור ההגדה, להלן בעמ' 154.
- 26 'שבח' כאן פירושו אמירת דברי הלל ותודה לקב"ה. זאת בניגוד ל'שבח' שעליו דיברו רב ושמואל ("מתחיל בגנות ומסיים בשבח"), שפירושו תיאור הסוף הטוב של הסיפור ההיסטורי ("ויוציאו ה' אלהינו משם" – לשמואל; "ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו" – לרב).
- 27 "והיא שעמדה" הוא המשך של "ברוך שומר הבטחתו לישראל" (עיינו בכך בעמודים 173-174 בקטע המחשבת "והיא שעמדה - בכל הדורות").
- 28 אמנם, לאחר "רבן גמליאל" מופיע הקטע "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים", ורק אחר כך הקטע "לפיכך אנחנו חייבים להודות", אבל באמת זהו קטע אחד: בגלל שאדם חייב לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, ממילא כולנו חייבים גם בהודאה. המילה "לפיכך" מראה על חיבור זה שבין שני הקטעים (עיינו עוד בכך להלן בעמ' 250).
- 29 יש לציין, שדברי רבן גמליאל מנוסחים **במשנה** (קטז): בלא שאלות: "פסח – על שום שפסח המקום... מצה

אם כך: שאלות מרכזיות מופיעות בתחילת ההגדה של שמואל ("מה נשתנה", פתיחה ל"עבדים היינו") ובתחילת ההגדה של רב (ארבעת הבנים, פתיחה ל"מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו"), אבל גם בשני החלקים האחרים ישנה שאלת פתיחה, כי זהו מרכיב משמעותי בכל הסדר – לשאול ולעורר שאלות.

ה. הגדת רב והגדת שמואל

כעת, עלינו לברר לשם מה יש צורך בארבע הגדות שונות – מדוע אנו מספרים את סיפור היציאה ממצרים ארבע פעמים?

נעסוק קודם בשני החלקים הראשונים. כפי שראינו, ההגדה שלנו כיום משלבת את ההגדה של רב עם זו של שמואל. כיצד ייתכן לפסוק כרב וכשמואל גם יחד? נעיין באופי ההגדות של רב ושל שמואל. שמואל מדבר על "עבדים היינו", ואילו רב מדבר על "עובדי עבודה זרה היו אבותינו". מהי נקודת המחלוקת ביניהם? שמואל מתחיל את הסיפור רק מן העבדות במצרים, ואילו רב מסתכל בראייה היסטורית על העבר הרחוק, על נקודת ההתחלה.

אולם, ישנה נקודה נוספת. שמואל מדגיש את **הגאולה הפיזית**, את השחרור משעבוד מצרים, ואילו רב מדגיש את **הגאולה הרוחנית**, את המעבר מעבודה זרה לעבודת ה'. איזו גאולה חשוב יותר להדגיש? מצד אחד, הגאולה הרוחנית היא בדרגה גבוהה יותר. המעבר מעבודה זרה לעבודת ה' משמעותי יותר מאשר השחרור מן השעבוד הפיזי. מצד שני, הגאולה הרוחנית לא התרחשה דווקא ביציאה ממצרים, ואילו בליל הסדר אנו מתמקדים במה שהתרחש בדיוק בלילה הזה: היציאה ממצרים והשחרור מן השעבוד הפיזי.

כמו כן, היציאה מן העבדות הגופנית היא שלב הכרחי בגאולה הרוחנית. ההתקדמות הרוחנית המשמעותית הגיעה בעיקר בשלב מאוחר יותר, במתן תורה, ולא היתה יכולה להתרחש בזמן שעם ישראל היה משועבד במצרים. השחרור משעבוד מצרים הוא גם אחד מן היסודות בגאולתנו הרוחנית, שכן הוא שמחייב כל אחד מאתנו להיות משועבד לבורא עולם. היושבים בשולחן עשויים להתווכח על הצורך בשחרור רוחני. אולי ישנם כאלו המעדיפים חלילה עבודה זרה! אולם, גם הבן הרשע חייב להודות על השחרור הפיזי. משום כך, לפני שמגיעים לגאולה הרוחנית, יש לדבר על הגאולה הגשמית. לכן אנו פוסקים גם כרב וגם כשמואל, ומציינים הן את הגאולה הגשמית והן את הגאולה הרוחנית. אנו מקדימים את היציאה מן העבדות הגופנית, שהיא הבסיס והשורש, ומכשירים את הקרקע לקראת השיא – הגאולה הרוחנית³⁰.

– על שום שנגאלו אבותינו... מרור – על שום שמררו המצריים...", ואילו בעל ההגדה שינה את נוסח הדברים כך שיכלול שאלות. **הגרי"ד סולובייצ'יק** (הגדת **שיח הגרי"ד**, אות נא) מנמק את הדבר בכך, שסיפור יציאת מצרים צריך להיות בדרך של שאלה ותשובה.

30 הבדל נוסף בין רב ושמואל, ששמואל מדבר על מה שעשו לנו, "עבדים היינו", ואילו רב מדבר על מה שאנחנו קלקלנו, "עובדי עבודה זרה". וייתכן עוד, ששמואל מדבר על תוצאת השעבוד – עבדות, ואילו רב מדבר על סיבת השעבוד – עבודה זרה. לפי הבנה זו, עבודה זרה המשיכה גם במצרים, וכיוון שאחזו במעשי אבותיהם

ייתכן שבכך שאנו מתחילים בצד הגשמי ועוברים לצד הרוחני יש גם ביטוי לעיקרון מרכזי בתהליך הגאולה. תהליך גאולה אמור להתחיל במציאות פיזית, וממנה בוקעת ועולה הגאולה הרוחנית. כך בגאולת מצרים: תחילה שחרור מכבלי פרעה, ורק אחר כך מתן תורה, וכך בגאולה העתידה, ההולכת ומתחדשת לפנינו: תחילה שחרור פיזי ובניין ארץ ישראל³¹, ואט אט מתפתחות העוצמות הרוחניות של כנסת ישראל בתהליך הגאולה. זוהי מטרתה של הגאולה: לקחת את החומר ולקדש אותו, לקחת את התהליך הפיזי של יציאה מעבדות לחירות (ביציאת מצרים), או של החזרה לארץ ישראל (בגאולתנו המתחדשת), ולרומם אותו למדרגות של קדושה³².

אם נעיין היטב, ניווכח שגם השאלות מתאימות לתוכן ההגדה. השאלות של **שמואל** הן שאלות **גשמיות**, המתמקדות במזון שאנו אוכלים ובאופן הישיבה שלנו: בכל הלילות אנו אוכלים חמץ ומצה, אנו אוכלים שאר ירקות, אין אנו מטבילין, אין אנו יושבים בהסבה. לעומת זאת, השאלות של **רב** הן **רוחניות**: "מה העדת והחקים והמשפטים?", "מה העבודה הזאת לכם?".

להגדה גשמית מתאימות שאלות גשמיות. להגדה רוחנית מתאימות שאלות רוחניות³³. לנו, כקוראי ההגדה המשולבת, יש התפתחות: שאלות גשמיות, הגדה גשמית, שאלות רוחניות והגדה רוחנית.

ו. שני החלקים האחרונים

כדי להבין את הצורך בחלק השלישי ובחלק הרביעי של ההגדה, נצטרך לבחון אותם מקרוב.

מהי מהותו של **החלק השלישי**? בחלק זה מופיע סיפור יציאת מצרים באמצעות דרשות הפסוקים – לא פסוקים בספר שמות, כפי שניתן היה לצפות, אלא פסוקים מפרשיית 'מקרא ביכורים' שבפרשת כי תבוא³⁴ (דברים כ"ו, ה-ח), כפי שאומרת **המשנה** (קטז):
ודורש מ'ארמי אובד אבי', עד שיגמור כל הפרשה כולה.

הראשונים, "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו" – נענשו (עיינו בעמודים 165-166 במקור ההגדה; ועיינו עוד בעמ' 166 בקטע "מהי הגנות?").

31 וכדברי חז"ל בסנהדרין (צח.), שסימן מרכזי לגאולה יבוא דווקא על ידי פריחת אילנות בארץ ישראל – "אין לך קץ מגולה מזה".

32 לרמב"ם שיטה מיוחדת ביחס שבין הגנות הפיזית והגנות הרוחנית – עיינו **בהלכה ממקורה - כינור דוד**, עמ' 70, "הגדה של גלות והגדה של מקדש".

33 אמנם, בנוגע לשבח המצב הוא הפוך. אצל שמואל השבח הוא רוחני: "ברוך המקום... ברוך שנתן תורה לעמו ישראל", ואילו אצל רב השבח הוא גשמי: "ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא... ואחרי כן יצאו ברכוש גדול". לכל אחד מהאמוראים יש אם כן הודאה על שני הדברים: הפיזי והרוחני, אלא שהם נחלקו כנראה מה הבסיס, על מה לשים את הדגש, מהי הנקודה שעליה יתבסס ליל הסדר.

ייתכן עוד להוסיף, שסיימו בשבח הפוך בכדי שתהיה פתיחה ליחידה הבאה. כלומר: סיימו בשבח רוחני, שיהווה פתיחה לחלק הצמוד המתחיל לדבר בהצלחה הרוחנית; כך נעשה לעתים בדברי חז"ל.

34 להלן נראה הסבר לכך שדורשים פסוקים דווקא מפרשת מקרא ביכורים. הסברים נוספים תוכלו למצוא להלן בעמ' 177, **בהלכה ממקורה - כינור דוד**, עמ' 271.

עד היכן ממשיך חלק זה? כדי לענות על השאלה, יש להתבונן מעט ביחידה זו. בתחילה נדרש הפסוק הראשון: "וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט, ויהי שם לגוי גדול עצום ורב". פסוק זה מפורק לחלקים, שכל אחד מהם נדרש: "וירד מצרימה – אנוס על פי הדיבור" וכו'. אחר כך עוברת ההגדה לפסוק השני: "וירעו אותנו המצרים... עבודה קשה", וגם הוא נדרש. כך נעשה גם בפסוק השלישי: "ונצעק אל ה'... ואת לחצנו", וכך גם בפסוק הרביעי: "ויוציאנו ה'... ובמופתים".

תוך כדי דרשת הפסוק הרביעי נדרשות המילים: "ויוציאנו ה' ממצרים", ובמסגרת דרשה זו מובא פסוק מספר שמות: "ועברתי בארץ מצרים... אני ה' " (י"ב, יב), אשר גם הוא נדרש.

כעת חוזרת ההגדה ומבארת את המשך הפסוק הרביעי: "ביד חזקה – זו הַדְּבָר" וכו'. חלק זה של הפסוק נדרש בשני אופנים. בתחילה נדרש פסוק זה כמתייחס למכות מסוימות: מכות דְּבָר ("ביד חזקה"), חרב ("ובזרע נטויה") ודם ("ובמפתים"), המתרחשות על ידי גילוי שכינה ("ובמֶלֶךְ גדול") ובאמצעות המטה ("ובאתות"). אחר כך נדרש אותו פסוק כמתייחס לעשר המכות כולן: "ביד חזקה – שתים; ובזרע נטויה – שתים... אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים...". אם כך, הדרך הראשונה דורשת את הפסוק כמתייחס **לאיכות** המכות, ולעומתה הדרך השנייה דורשת את ההתייחסות **לכמות** המכות.

לאחר שנאמר שהיו רק עשר מכות, מרחיב ר' יוסי הגלילי את מספר המכות, וקובע שאם במצרים היו עשר מכות, הרי שעל הים היו 50 מכות, שכן המכות שבמצרים הוגדרו **כאצבע** ("אצבע אלהים היא"), ואילו בקריעת ים סוף נאמר "וירא ישראל את הַיָּד", וביד ישנן חמש אצבעות. **רבי אליעזר ורבי עקיבא** מסכימים עקרונית לחשבון של ר' יוסי הגלילי, אלא שלדעתם כל מכה ממכות מצרים היתה מורכבת מכמה מכות (לרבי אליעזר: ארבע; לרבי עקיבא: חמש), ולכן אפשר להרחיב עוד יותר את מספר המכות, כך שבמצרים היו ארבעים (לר' אליעזר) או חמישים (לר' עקיבא) מכות, ואילו על הים היו מאתיים (לר' אליעזר) או מאתיים וחמישים (לר' עקיבא) מכות.

למעשה, דרשות אלו של התנאים מסיימות את היחידה של סיפור יציאת מצרים (בחלק הזה של ההגדה), וכעת מגיע תורם של **ההודאה והשבח**: "כמה מעלות טובות למקום עלינו... דינו".

החלק הרביעי של ההגדה מתאר את סיפור יציאת מצרים דרך האביזרים של קערת הסדר והמצה: "פסח... על שום שפסח הקב"ה על בתי אבותינו במצרים... מצה... על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ... מרור... על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו...". כפי שראינו, לאחר שמספרים את סיפור יציאת מצרים בדרך זו, מופיעים שוב דברי תודה ושבח: "לפיכך אנחנו חייבים להודות, להלל, לשבח וכו'".

אם כן, **ארבעה חלקים לפנינו**, ובכל אחד סיפור והודאה. שני החלקים הראשונים פותחים בשאלות, ובצורה סמלית, גם שני החלקים האחרונים פותחים בשאלות.³⁵

ז. מה הצורך בכל החלקים?

המבנה ברור, אולם עדיין צריך להבין מדוע לכתוב בצורה כזו – מדוע ליצור מבנה כל כך מסובך? היה פשוט יותר אילו היו שאלות פתיחה, אחר כך סיפור ארוך המאחד את כל החלקים, ואחר כך אמירת תודה מרוכזת. מדוע מחולק הדבר לארבעה חלקים? התורה מזכירה בכמה מקומות את העניין של סיפור יציאת מצרים לבנים. מדוע יש צורך לחזור על כך מספר פעמים? **רש"י** (שמות י"ג, ה) מבאר:

...והלא כבר נאמר למעלה 'והיה כי תבואו אל הארץ' וגו', ולמה חזר ושנאה? בשביל

דבר שנתחדש בה: בפרשה ראשונה נאמר: 'והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה

הזאת לכם' (שמות י"ב, כו) – בבן רשע הכתוב מדבר, שהוציא את עצמו מן הכלל, וכאן

'והגדת לבנך' – **בבן שאינו יודע לשאול, והכתוב מלמדך שתפתח לו אתה בדברי**

אגדה המושכין את הלב.

אף על פי שכבר נאמר 'והיה כי יאמרו אליכם בניכם', חוזרת התורה ואומרת 'והגדת לבנך'. התורה רוצה ללמדנו, שישנם ילדים האומרים ושואלים בעצמם, וישנם כאלו שאינם שואלים. לאלו שאינם שואלים עלינו לפתוח בעצמנו, ודבר זה ייעשה על ידי **דברי**

אגדה המושכין את הלב.

המקור לדברי רש"י הוא כמובן הבריייתא של ארבעת הבנים, המופיעה גם בהגדה עצמה. מדברי הבריייתא עולה, שגם כאשר הבן שואל אין דרך אחת בלבד להשיב לו, אלא יש להתאים את התשובה לרמתו ולאופיו של הילד: ישנו ילד חכם הצמא להבין וללמוד כמה שיותר, ישנו ילד תמים המעוניין בהסבר בסיסי יותר וכו'.³⁶ התורה חזרה על חובת הסיפור כמה פעמים, כדי להדגיש את החובה להתאים את אופן הסיפור לאופיו ולרמתו של הילד.

למעשה, עיקרון זה עולה כבר מדברי **המשנה** (קטז): **"ולפי דעתו של בן, אביו מלמדו"**.

צריך לשים לב לרמתו ולאופיו של כל בן, ולפי זה ללמד את סיפור יציאת מצרים.

הרמב"ם (פ"ז, ה"ב) מחדד רעיון זה יותר, ומלמד דרך נוספת להעביר את הדברים, דרך משמעותית עבורנו בהעברת מסר חשוב, דרך דידקטית בהוראה וכלימוד של הורים ומורים:

מצוה להודיע לבנים ואפילו לא שאלו, שנאמר: 'והגדת לבנך'. לפי דעתו של בן אביו

מלמדו. כיצד? אם היה קטן או טיפש, אומר לו: בני, כולנו היינו עבדים כמו שפחה

זו או כמו עבד זה במצרים, ובלילה הזה פדה אותנו הקב"ה ויוציאנו לחירות. ואם

35 **הא לחמא עניא** – פתיחה זו כנראה אינה חלק מן ההגדה המקורית, ולכן נכתבה בארמית, ובכל מקרה היא כעין הקדמה כללית – עיינו בכך בעמ' 133.

36 רש"י מביא אף הוא את הדברים בהמשך הפרק (שמות י"ג, יד).

היה הבן גדול וחכם, מודיעו מה שאירע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו על ידי משה רבינו – הכל לפי דעתו של הבן.

כלל חשוב למדנו מדברי הרמב"ם. חשוב לא רק מה מעבירים ומה מלמדים, ולא רק באיזו **רמה מלמדים**, אלא **כיצד עושים זאת** – ואין דרך אחת להעברת הדברים. כאשר מורה או הורה מתכנן להעביר חומר לתלמידיו או לבניו, עליו לבחון את דרך העברת החומר לפי אופיו של הבן. אם אדם יעביר חומר זהה לתלמידים שונים, ייתכן שבמקומות מסוימים יצליח מאוד ובמקומות אחרים ייכשל. אף אם ישנה את הרמה בהתאם לתלמידים, אין זה מספיק. צריך להעביר **לכל אחד בדרך מיוחדת המתאימה לו ולאופיו**. דבר זה למדנו מהרמב"ם, המתאר את הלימוד דרך **הצגה**, ובמקביל את הלימוד הרגיל, דרך **הבנה והעמקה**.

בליל הסדר אנו מעוניינים להעביר את המסר החשוב ביותר במשך השנה – סיפור יציאת מצרים. אנו מנסים להביא את כולם לאמירת תודה. כיצד נעשה זאת בדרך הטובה ביותר? אם נעיין בהגדה, ניווכח שבעל ההגדה נתן לנו דרך דידקטית מופתית להעברת המסר החשוב כל כך.

ישנם שלושה סוגי קליטה אצל ילדים (וגם אצל מבוגרים): ישנו ילד, שדרך הקליטה הטובה ביותר עבורו היא בדרך של **סיפור**. ברגע שהוא שומע סיפור הוא יושב מרותק, מאזין וקולט את המסר (וכדברי רש"י על דברי אגדה המושכים את הלב).

ישנו ילד שני, שאיננו מתרשם מסיפורים. זהו הילד **הלמדן**, המעוניין לראות את הדברים במקור ולהיווכח באמיתותם.

ישנו ילד שלישי, שכל אלו אינם מדברים אליו. הוא זקוק לסרט, **להמחשה** (כדברי הרמב"ם: "כמו שפחה זו או כמו עבד זה").

כנגד כל אלו, תוקנו החלקים השונים בהגדה:

החלק הראשון והשני מתארים את אשר אירע לאבותינו בדרך של סיפור – סיפורה של הגאולה הגשמית ("עבדים היינו"), וסיפורה של הגאולה הרוחנית ("מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו"). בתוך החלק הזה נמצא קטע תמוה: "מעשה ברבי אליעזר וכו'". קטע זה תמוה מסיבות שונות (שלא נפרט אותן כאן), אך בעיקר תמוה: מדוע שובץ כאן? כעת הדבר מובן: קטע זה הוא סיפור, והוא נועד עבור הילד הקולט בדרך של סיפורים. בחלק זה של ההגדה אנו מספרים לילד על יציאת מצרים, וכן מספרים לו על החכמים ש"היו מספרים ביציאת מצרים".

החלק השלישי נועד עבור הבן הלמדן. בן זה רוצה לראות את הדברים במקורם, ואנו אומרים לו "צא ולמד". עבור בן זה מקדישים את הזמן הרב ביותר, כיוון שלימוד הדבר ממקורו לוקח כמובן זמן רב יותר. אנו דורשים עם הבן הזה את הפסוקים של יציאת מצרים. אמנם, אי אפשר לדרוש בלילה אחד את כל ספר שמות, ומאידך אנו רוצים לדרוש יחידה שלמה – לכן דורשים את הפסוקים מפרשת מקרא ביכורים.

קטע זה גם מתייחד בכך, שהתורה מדגימה בו כיצד אדם החי בארץ ישראל מספר על העבר, על יציאת מצרים, וממנו ניתן ללמוד כיצד יש לעשות זאת³⁷. קטע זה גם מלמד יסוד חשוב: הביכורים מחזירים את האדם לראשונות, להתחלה. האדם נותן את הפרי הראשון, ובכך הוא שם לב גם ליסודות עם ישראל ולטוב שגמל הקב"ה עם אבותינו ועימנו. בלילה זה ישנו ניסיון לחבר אותנו לעוצמות הראשונות והבסיסיות של עם ישראל, וכן לעומק הכרת התודה לקב"ה החל מאבותינו ועד היום.

קטע זה ארוך ביותר. הלימוד עם הבן הלומד עמוק וחודר לרבדים פנימיים. אנו לומדים עמו בצורה רצינית ומעמיקה קטע שלם, המבאר את יסודות יציאת מצרים. הבן השלישי יושב ואיננו מתעניין במתרחש. הסיפור לא דיבר אל לבו, והדרשה כלל לא היתה עבורו. **הרמב"ם** לימד אותנו איך מעבירים את המסר גם לילד זה – מצביעים על העבד או השפחה ואומרים: "כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו או כמו עבד זה..."³⁸, דהיינו: **המחשה**. עבור הילד הזה מגיע החלק השלישי של ההגדה – הסרט, ההמחשה. כעת נמחיש את סיפור יציאת מצרים. האב מראה את הזרוע לבנו ואומר לו: "אתה רואה את הזרוע? זהו זכר לקרבן הפסח וכו'". הוא מרים את המצה ואומר לבנו: "מצה כזו אכלו אבותינו כשברחו ממצרים ולא הספיק בצקם להחמיץ". אחר כך הוא מרים את המרור ואומר לבנו: "המרור הזה הוא זכר למרירות שמיררו המצרים את חיי אבותינו במצרים"³⁸. זהו התיאור שראינו ברמב"ם, שהאב מצביע על העבד ואומר: "כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו, כמו עבד זה..."

כעת מגיע השבח: "לפיכך אנחנו חייבים להודות, להלל וכו'". כעת כולם מבינים, וכולם יכולים להמשיך עד סוף ההגדה ולומר "הללויה הללו עבדי ה', הללו את שם ה'". חלוקה זו של ההגדה תואמת כמובן את דברי חז"ל על ארבעת הבנים, שיש להעביר את סיפור יציאת מצרים לכל בן בצורה המתאימה לו. אלא, ששם מדובר על **התוכן והמסר** המשתנים מבין אחד למשנהו, ואילו כאן אנו מדברים לא רק על התוכן, אלא בעיקר על **הדיקטטיקה, על דרך ההעברה** המתאימה לכל ילד וילד.

מכאן נלמד לעצמנו. כשאנו מתכוננים לליל הסדר, לא די בכך שנכין כמה דברי תורה. צריכים אנו לשים לב היטב מי הם הנוכחים בסעודה, כיצד להעביר את המסר בצורה

37 ייתכן גם, שבכך שאנו מזכירים את יציאת מצרים דווקא מפיו של חקלאי היושב בארץ ישראל לבטח, במקום לדרוש את הפסוקים מספר שמות העוסקים ביציאת מצרים עצמה, אנו מדגישים את העובדה שיציאת מצרים משמעותית לכל הדורות, ולא רק לדור שיצא ממצרים. בענין זה עיינו בדברינו בגוף ההגדה בעמ' 177.

38 יש להדגיש, שהמחשבות אלו לא נועדו רק לבנים מסוימים הזקוקים להמחשה, אלא לכל אחד מן המשתתפים בסדר, שכן "כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו" (משנה, קטז), ואם משהו נעדר מהסדר בדיוק בשלב הזה – עליו להשלימו. אגב, הראשונים נחלקו האם הכוונה היא שלא יצא ידי חובת סיפור יציאת מצרים, כיוון שהסיפור צריך להיות מחובר למאכלים שאנו אוכלים בלילה זה (**מאירי** שם; **תשב"ץ** בפירוש ההגדה, וכן נראה מה**רמב"ם**, פ"ז ה"ה), או שיצא ידי חובת סיפור יציאת מצרים, אלא שלא יצא ידי חובת פסח, מצה ומרור, כיוון שאכילת מאכלים אלו צריכה להיות מְלֻּחָה בהכנת טעם אכילתם (**מלחמת ה' לרמב"ן**, ברכות, ב: בדפי הרי"ף; **ארחות חיים** בפירוש ההגדה, ועוד). עיינו בכך בדברינו בגוף ההגדה בעמ' 236 (ועיינו גם בדברינו בעמודים 234-236 ביחס להמחשה שב"פסח, מצה ומרור").

הטובה ביותר לכל גיל ולכל אדם, כיצד נצליח כולנו לצאת מליל הסדר עם תחושת הודאה עצומה לבורא עולם – "על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו..." "לפיכך אנחנו חייבים להודות, להלל, לשבח, לפאר, לרומם, להדר, לברך, לעלה ולקלס, למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלה..."

טבלה מסכמת

שאלות פתיחה	סיפור	הודאה ושבח	דרך ההעברה
חלק א' מה נשתנה?	עבדים היינו	ברוך המקום ברוך הוא	סיפור: גאולה פיזית
חלק ב' חכם מה הוא אומר?	מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו	ברוך שומר הבטחתו לישראל	סיפור: גאולה רוחנית
חלק ג' מה ביקש לבן הארמי לעשות?	צא ולמד – פסוקי מקרא ביכורים	כמה מעלות טובות למקום עלינו	למדנות: דרשות פסוקים
חלק ד' מצה זו שאנו אוכלים על שום מה?	רבן גמליאל: פסח, מצה ומרור	לפיכך אנחנו חייבים להודות	המחשה על ידי מצה, מרור וכו'

סיכום קצר

להלן נקודות מרכזיות מלימוד זה, על מנת להעבירו בקצרה בליל הסדר (כדאי להכין מראש דף שבו חלקי ההגדה השונים [שאלות, סיפור, הודאה] מודגשים בצבעים שונים, כדוגמת הדף דלהלן):

א. מחלוקת רב ושמואל – האם הסיפור הוא "עבדים היינו" או "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו".

ב. שאלות פתיחה לשני הסיפורים ("מה נשתנה", ארבעת הבנים).

ג. סיפור אמור להביא לשבח והודאה. השבח של שמואל ("ברוך המקום") והשבח של רב ("ברוך שומר הבטחתו").

ד. סיפור שלישי: "צא ולמד". הודאה: "דיינו".

סיפור רביעי: פסח, מצה ומרור. הודאה: "לפיכך אנחנו חייבים להודות". לשני הסיפורים: שאלות סמליות (מה ביקש לבן? מצה זו על שום מה?).

ה. הצורך בארבעת הסיפורים:

סיפורים 1, 2: גשמי ורוחני. בהתאמה, סדר השאלות: גשמיות ורוחניות.

שאר הסיפורים: הקדמה על סוגי קליטה שונים (רש"י ורמב"ם):

סיפור: סיפורים 1, 2.

למדנות: סיפור 3 (צא ולמד).

המחשה: סיפור 4 (רבן גמליאל: פסח, מצה ומרור).

קיצור ההלכה

אולם יש לאכול באכילה נורמלית אך זריזה, מבלי לדבר או להתעסק בדברים אחרים עד לסיום כמות זו. אופן הברכה והבציעה: יאחז את שלוש המצות ויברך 'המוציא'. אחר כך יניח את המצה התחתונה ויברך על שתי המצות העליונות (השלמה והפרוסה) 'על אכילת מצה', כשהוא מכוון לפטור גם את הכורך והאפיקומן. ייקח כזית בשיעור גדול (בדיוק כמו הגודל שבתמונה) מהמצה הפרוסה, ישלים מעט מן השלמה ויאכל את שניהם בהסבה. עורך הסדר יחלק לכל אחד מהמסובים כזית בשיעור גדול מן המצה הפרוסה והשלמה, או יחלק לכל אחד מעט משתיהן, וכל אחד ישלים לכזית (או שתהיינה לאנשים נוספים שלוש מצות). לכתחילה אין לדבר שלא מעניין הסעודה משעת הברכה עד לאחר הכורך'.

דרך הבציעה: יאחז את שלוש המצות ויברך 'המוציא'. יניח את התחתונה ויברך 'על אכילת מצה', ויכוון בברכה זו גם על המצה שבכורך ובאפיקומן. יקח כזית מהשלמה וכזית מהפרוסה, ויאכל את שניהם בהסבה. מצוות אכילת מצה היא מן התורה גם כיום. יש לאכול את המצה בהסבה ובשמחה ולכוון לקיים מצוות עשה של אכילת מצה. כדי לצאת ידי חובת מצוות אכילת מצה, יש לאכול שיעור המקביל לשלושת רבעי מצת מכונה (אם קשה, יש מקום להסתפק בחצי מצה. חולה יוכל להסתפק בשליש). עיינו בתמונות של גודל המצה. יש לאכול מצה זו ממצה שמורה, וטוב להדר במצה שמורה של עבודת יד. לכתחילה יש לסיים את האכילה תוך ארבע דקות. אין צורך להסתכל בשעון,

הרחבה
בהלכה ממקורה -
כינור דוד,
עמ' 115

מוציא-מצה

אכילת מצה היא מצווה מן התורה גם בזמן הזה, שאין קרבן פסח. למעשה, זו מצוות האכילה היחידה שיש לנו כיום מן התורה, ועל כן צריך במיוחד להקפיד בה. יש לאכול את המצה בשמחה, ולכוון לקיים את מצוות "בערב תאכלו מצת".

מן התורה!

לדעת הרא"ש יש לאכול שני כזיתים, אחד מן המצה השלמה ואחד מן המצה הפרוסה, וכן פסק השולחן ערוך. ייתכן שהדבר נובע מן הספק, האם לכתחילה יש לאכול מן המצה השלמה או מן המצה הפרוסה.

כמה מצה צריך לאכול?

אמנם, המשנה ברורה תמה על פסק זה, והחזון איש בעקבותיו חלק על הפסק וכתב שדי בכזית אחד, ולכן אף שיש להחמיר לכתחילה ולאכול שני כזיתים, ניתן להקל בכמות שאוכלים לכזית השני, כדלהלן.	
ישנן שלוש שיטות מרכזיות: השיעור הגדול (חזון איש לפי התוספות): 47.5 סמ"ק. השיעור הבינוני (ר' חיים נאה לפי התוספות): 27 סמ"ק. השיעור הקטן (ר' חיים נאה לפי הרמב"ם): כ-19 סמ"ק (ויש אומרים 17 סמ"ק).	שיעור 'כזית'
יש הנוהגים לחשב 'כזית' במשקל, וכן דעת כמה מן הפוסקים הספרדים (כף החיים, יחזה דעת), אולם מדברי המשנה, הראשונים והפוסקים עולה שיש לחשבו במידת נפח, וכך יש לנהוג לדעת הפוסקים האשכנזים וכמה מן הפוסקים הספרדים. לשאלה זו השפעה מכרעת על שיעור אכילת מצה, כיוון שמשקלה הסגולי של מצה הוא כמחצית מן המים, כך שהמחשב לפי משקל יאכל פי שניים ממי שמחשב לפי נפח!	חישוב בנפח
החישוב דלהלן הוא על פי נפח (המחשב לפי משקל יצטרך להכפיל), ומבוסס על מצות מכונה שגודלן אחיד (ממצות יד יש לקחת חתיכה בגודל דומה). נפח מצה הוא כ-60 סמ"ק, ולכן: כזית ראשון: מאחר שמקיימים בו מצוות עשה מן התורה, ראוי להחמיר ולאכול כזית כשיעור הגדול (47.5 סמ"ק), דהיינו מעט יותר משלושת רבעי מצה (ולפחות כשיעור הבינוני – 27 סמ"ק, דהיינו כחצי מצה. ומי שחולה וכדומה יוכל להסתפק בשיעור הקטן – 19 סמ"ק – כשליש מצה). כזית שני: מאחר שאכילתו אינה אלא חומרה, ניתן להקל ולראות בחתיכת המצה שלקחנו עבור הכזית הראשון (כשלושת רבעי מצה) כאילו יש בה שני כזיתים בשיעור הקטן (19 סמ"ק – כשליש מצה). אפשר אפוא להסתפק במעט יותר משלושת רבעי מצה (עבור שני הזיתים גם יחד), וכך מקיימים באופן המובחר את המצווה מהתורה ובאופן מינימלי את החומרה לאכול כשני זיתים.	כמות האכילה למעשה
אכילת מצה: שלושת רבעי מצה (ולפחות חצי. חולה יסתפק בשליש). כורך: חצי מצה (ומי שקשה לו – שלישי מצה). אפיקומן: אם לא קשה – שני שלישי מצה. אם קשה – חצי מצה או אפילו שלישי.	הסיכום למעשה בכל מצוות ליל הסדר

את השיעורים הנ"ל יש לגמור לכתחילה תוך ארבע דקות (וילדים – תוך תשע דקות). אין צורך להסתכל בשעון, אולם יש לאכול באכילה נורמלית אך זריזה, מבלי לדבר או להתעסק בדברים אחרים.	תוך כמה זמן יש לאכול?
הדרך המובחרת היא, שעורך הסדר יחלק לכל אחד מהמסובים שיעור גדול של כזית מן המצה העליונה והמצה האמצעית שלפניו. אם המצות שלו אינן מספיקות לכל המסובים, ניתן לנהוג בשתי צורות: א. רק לעורך הסדר תהיינה שלוש מצות. הוא יחלק לכל אחד מעט מן המצה העליונה ומעט מן האמצעית, וכל אחד ישלים ממצות אחרות. ב. לכל אחד, או לכל כמה אנשים, תהיינה שלוש מצות.	כיצד מחלקים את המצה למסובין?
יאחז את שלוש המצות ויברך 'המוציא'. יניח את התחתונה ויברך על השתיים העליונות 'על אכילת מצה', כשהוא מתכוון להוציא את הכורך והאפיקומן. ייקח שיעור גדול של כזית (עדיף לקחת את רוב השיעור מהמצה הפרוסה ולהשלים מהשלמה) ויאכל אותו בהסבה, באכילה נורמלית אך רצופה, כשהוא מכוון לקיים מצוות "בערב תאכלו מצת".	אופן הבציעה למעשה
עבור מצת המצווה יש לאכול מצה שמורה. לכתחילה טוב לאכול מצת יד, כי יש בה כוונה 'לשמה' לכל הדעות (אבל האוכל מצה שמורה של מכונה יש לו על מה לסמוך, ויש הנוהגים כך לכתחילה).	סוג המצה
בשאר הפסח ניתן לאכול מצה שאינה שמורה, אך ראוי להקפיד על הכשר מהודר, כי ישנם קשיים רבים בהכנת המצות. יש המהדרים לאכול מצה שמורה בכל ימי הפסח, אך גם הנוהגים כך אינם צריכים לאכול מצות יד (פרט למצת החובה בליל הסדר, ויש המהדרים בכל ליל הסדר), אלא יכולים להסתפק במצות שמורות של מכונה (ויש הנוהגים לאכול מצות יד כל הפסח, אך בוודאי שאין זה מעיקר הדין).	סוג המצה בשאר ימי הפסח

מוציא-מזה

'המוציא' ו'על אכילת מזה'

המזה השלישית,
התחתונה, נועדה
עבור 'לחם משנה',
ולכן אוחזים גם בה
בברכת 'המוציא', אך
אוכלים ממנה כזית
רק ב'כורך'.

המזה האמצעית,
החצויה, היא למצוות
אכילת מזה ואוכלים
ממנה כזית
(בשיעור גדול).

המזה העליונה היא
ל'המוציא' ואוכלים
ממנה כזית
(בשיעור קטן).

כמוזת האכילה

במצוות האכילה בסדר:
אכילת מצה (שני הזיתים): כשלושת רבעי מצה (מי שקשה לו: חצי. חולה: שלישי).
כורך: חצי מצה (ומי שקשה לו: שלישי).
אפיקומן: לכתחילה כשני שלישי מצה (כיוון שרצוי לאכול שני זיתים), אך אפשר
 להסתפק בחצי מצה (ואם קשה לו: שלישי).

מדרור

הרחבה בהלכה ממקורה - כינור דוד,
עמ' 153

מנ התורה או מדרבנן?	מצווה מן התורה לאכול מרור עם קרבן הפסח. בימינו, שאין קרבן פסח, המצווה לאכול מרור היא רק מדרבנן.
כמה יש לאכול מן המרור?	יש לאכול מן המרור שיעור 'כזית'. יש הסוברים שמן התורה דרושה 'אכילה', ואין אכילה אלא בכזית (יראים), ויש הסוברים שרק משום שמברכים "על אכילת מרור" יש לאכול ממנו כזית (רא"ש).
שיעור אכילת מרור למעשה	כיוון שמצוות מרור מדרבנן, ניתן להסתפק בשיעור של 27 סמ"ק (משנה ברורה), שהוא בערך בגודל עלה בינוני של חסה. החזון איש והגרש"ז אויערבאך הקלו בשיעור קטן יותר של 19 סמ"ק או אף 17 סמ"ק (עלה קטן יותר), וניתן לסמוך על כך לכתחילה, ובפרט למי שקשה לו.
תוך כמה זמן יש לאכול את המרור?	כמו באכילת המצה, גם כאן יש לאכול תוך ארבע דקות, אולם אין צורך להתבונן בשעון, אלא לאכול אכילה נורמלית אך רצופה, מבלי להתעסק בדברים אחרים.
מהו מרור?	המשנה מונה חמישה סוגים של מרור שניתן לצאת בהם ידי חובה. המובחר שבהם הוא "חזרת", שלדעת רוב הפוסקים זוהי החסה של ימינו. יש שפקפקו בחסה של ימינו כיוון שאינה מרה (חזון איש), אולם רוב הפוסקים (ובניהם המשנה ברורה) סבורים שזהו המרור המהודר, ושאין צורך במרירות. טעם הדבר: החסה בתחילת גדילתה אינה מרה, אך אחר כך (אם לא קוטפים אותה) נעשית מרה, וזהו משל לאבותינו במצרים, שבתחילה התנהגו המצרים אליהם במתיקות, ולבסוף מיררו את חייהם (ירושלמי).
האם יש עניין לאכול חריין?	כנראה שהחריין ('חזרת' בלשון ימינו) הוא ה"תמכא" הנזכרת במשנה. ניתן לצאת בו ידי חובה, אולם חסה מהודרת יותר ויש להעדיף אותה. יש הנוהגים לאכול גם חריין, או לאכול מעט ממנו במרור של הכורך, אך מצד הדין אין צורך בכך.
תולעים בחסה	יש להיזהר מחרקים בחסה. לכן, לכתחילה יש לקנות חסה מגידול ללא תולעים. אם קנו חסה רגילה, ניתן להפריד את העלים, להשרות (לפני החג) שלוש דקות במים עם מעט מי סבון, לעבור היטב מכל צד עם בד או סקוצ' ולשטוף בזרם מים.

ברכת המרור	בברכת המרור יכוון לקיים מצוות מרור (מדרבנן), ויכוון גם על המרור שבכורך.
הסבה	את המרור עדיף לאכול בלא הסבה, כי הוא זכר לשעבוד.
הטבלה בחרוסת	את המרור מטבילים בחרוסת, ואחר כך מנערים (כדי שישאר טעם של מרור).

"אמר רבא: מצה בזמן הזה דאורייתא, ומרור דרבנן" (קכ.) – כיוון שאין קרבן פסח.

מהו מרור?

"ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח: בחזרת, בתמכא (=אולי חריין) ובחרחבינא ובעולשין ובמרור" (משנה לט.).
 "מצוה בחזרת... מאי חזרת? חסה" (גמרא שם).

הבעיה: החסה שלנו אינה מרה!

רוב הפוסקים (פרי חדש, חיי אדם, שולחן ערוך הרב, משנה ברורה):
 אוכלים חסה רגילה למרור – וזהו הדבר המובחר!

חזון איש: צריך לקטוף חסה לאחר גמר גידולה, שאז היא מרה, או לאכול חריין ('חזרת' בלשון ימינו).

מדוע החסה מתוקה ולא מרה?

הירושלמי מסביר, שהחסה דומה לשעבוד אבותינו במצרים: החסה – תחילתה בטעם מתוק וסופה במר (בתחילת גידולה – מתוקה, אך אם משאירים אותה באדמה, נעשית מרה. וכן אם אוכלים חסה בלא דברים אחרים, מרגישים מעט מרירות אחר כך). וכך עשו המצרים לאבותינו: בתחילה התנהגו אליהם במתיקות, ואחר כך מיררו את חייהם.

יש הנוהגים לאכול חריין (או מעט למרור שבכורך, אך מצד הדין אין חובה בכך).

זהירות מתולעים! יש לקנות חסה ללא תולעים, או לנקות חסה רגילה. ניקוי חסה רגילה:
 א. הפרדת עלים. ב. שלוש דקות במים עם מעט סבון כלים. ג. לעבור על כל עלה משני הצדדים עם בד או סקוצ' (חלש) כדי להסיר את התולעים. ד. לשטוף כל עלה תחת זרם מים. בדרך זו אין צורך לבדוק כל עלה מול האור, כך שדרך זו חוסכת זמן רב.

כמה מרור יש לאכול?

עמותת סולמות
מאחלת לכל בית ישראל

פסח כשר
וזתג חירות
שמחת ובריא